

**”Vi sitter med experterna – Det är barnen själva som har
kunskapen”**

- Stödgruppledares uppfattningar och erfarenheter kring barns delaktighet och
aktörskap

Viktor Olofsson och Mathias Thelén

Examensarbete i socialt arbete och socialpedagogik 15 Hp

Socialt arbete och socialpedagogik, 61 – 90 Hp

Socialpedagogiska programmet

ESC501

Vårterminen 2019

Förord

Vi som författare vill tacka intervjupersonerna som ställt upp och deltagit i vårt examensarbete med givande och trevliga diskussioner samt fina bemötande. Vi vill även passa på att tacka vår handledare Elisabet Björquist för dina uppmuntrande ord och ditt stora stöd genom hela skrivandeprocessen. Utan er hade studien inte varit möjlig att genomföra.

Uddevalla 24 Maj 2019

Viktor Olofsson & Mathias Thelén

Titel: Vi sitter med experterna – Det är barnen som har kunskapen

Engelsk titel: "We Are Dealing With The Experts – The Children Themselves Possess The Knowledge"

Sidantal: 39

Författare: Viktor Olofsson och Mathias Thelén

Handledare: Elisabet Björquist

Examinator: Anna Henriksen

Datum: [Maj] [2019]

Sammanfattning

Examensarbetet utgår från professionella stödgruppsledare tankar och erfarenheter av begreppen delaktighet och aktörskap i gruppverksamheter som är riktade mot barn och ungdomar vars föräldrar lider av missbruk och/eller psykisk ohälsa. Arbetet utgår även ifrån hur de professionella kan möjliggöra och utveckla ett eget aktörskap och delaktighet för barnen. Semistrukturerade intervjuer har genomförts med fyra stödgruppsledare med erfarenhet av stödgruppsverksamhet i två västsvenska kommuner. Resultatet har analyserats genom tematisering med Antonovskys KASAM-teori som utgångspunkt. Studiens resultat visar att de professionella socialarbetarna uppfattar att delaktighet och aktörskap var av vikt för de unga som deltog i verksamheterna, för att det kan bidra till att barnen bättre förstår sin/sina föräldrars problematik och hantera de svårigheter som barnen kan möta i sin livssituation. Resultatet visar också att de professionella använder sig av sig själva, barnens egna livserfarenheter och gruppverksamheten som verktyg för att möjliggöra ett eget aktörskap och känslan av delaktighet för gruppdeltagarna. Slutsatsen är att barn till föräldrar med psykisk ohälsa och/eller missbruk anses ges för lite utrymme till att vara delaktig och påverka beslut som tas gällande deras egna person. Barn som ges möjlighet till att vara delaktiga kan även utveckla ett större aktörskap vilket i sin tur kan generera en bättre hälsa och uppväxtvillkor för de unga. Socialpedagogiken och ett salutogent förhållningssätt kan genom delaktighetsfrämjande metoder bidra med att se barn som egna aktörer med kompetens och kunskap och kan på så vis göra utmaningar som barn ställs inför begripliga, hanterbara och meningsfulla.

Nyckelord: Aktörskap, delaktighet, KASAM, gruppverksamhet, barn, professionella, psykisk ohälsa, missbruk

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund och centrala begrepp	1
Delaktighet och aktörskap.....	2
Problemformulering.....	4
Syfte och frågeställningar	4
Tidigare forskning.....	5
Levnadsvillkor för barn och unga med missbrukande och/eller psykiskt sjuk förälder	5
Ansvarstagande	6
Professionellt stöd.....	7
Aktörskap i gruppverksamhet.....	8
Teori/Teoretiska utgångspunkter	9
Salutogent synsätt	9
KASAM	10
Begriplighet.....	10
Hanterbarhet.....	11
Meningsfullhet	11
Metod	12
Författarnas förförståelse	13
Kvalitativ metod.....	13
Analysmetod	14
Urval	14
Studiens kontext.....	15
Tillvägagångssätt	15
Datainsamling	16
Bearbetning och analys	17
Etiska ställningstaganden.....	18

Informationskrav	18
Samtyckeskrav	18
Konfidentialitetskravet.....	19
Nyttjandekrav.....	19
Studiens trovärdighet	19
Nyckelord & Sökmotorer.....	20
Resultat och analys	21
Professionellas syn på delaktighet och aktörskap.....	21
Vuxnas goda vilja – på gott och ont.....	25
Vi sitter med experterna.....	27
Barn som omsorgsgivare.....	28
Vi sitter inte med trollspöt	30
Koppling till tidigare forskning	32
Diskussion.....	35
Resultatdiskussion.....	35
Metoddiskussion	37
Konklusion och implikationer för socialt arbete och socialpedagogik.....	39
Förslag på vidare forskning	39
Litteraturförteckning.....	40
Bilaga 1 - Informationsbrev	
Bilaga 2 - Samtyckesblankett	
Bilaga 3 - Intervjuguide	

Inledning

I ett barns närmiljö finns i de flesta fall ett föräldraskap som ska ge barnet rätt förutsättningar till en god utveckling och en trygg uppväxt, men där unga personers villkor avsevärt försämras i en familjekontext med missbruk och/ eller psykisk ohälsa hos föräldrarna. Socialstyrelsen (2016) beskriver att barn som växer upp i en familj där en eller flera anhöriga lider av missbruk och/eller psykisk ohälsa också själva i förlängningen riskerar att utveckla en psykosocial problematik likt psykisk ohälsa, ofullständiga betyg samt risk för eget missbruk senare i livet (Socialstyrelsen, 2016). Statistik framtagen av Socialstyrelsen (Socialstyrelsen, 2016) visar också att psykisk specialistvård ökar markant och är tre gånger högre i den beskrivna målgruppen än genomsnittet av barn och unga i Sverige. Liknande siffror redovisas även för dödsfall av unga i sammanhanget som är tre gånger vanligare än i normalfallet. Känslor som dessa barn bär på när föräldraskapet brister och uppväxtvillkoren är försummande kan vara oro, skam, skuld, sorg, vanmakt samt en känsla av utanförskap. Detta är känslor som barnen ofta bär med sig och som påverkar dem i alla sammanhang som de befinner sig i (Andersson, 2015; Socialstyrelsen, 2016). Det finns stöd och hjälp att få för de barnen som lever i en problematisk familjekontext, där ett av alternativen är stödgruppsverksamhet. I stödgrupper kan barn utbyta erfarenheter tillsammans och med hjälp av professionella utvecklas till att hitta strategier att hantera vardagen. Runt om i Sverige finns stödgruppsverksamheter som inriktar sig mot barn vars föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruksproblematik, där det många fall sker i samverkan mellan Svenska Kyrkan, kommun och landsting.

Bakgrund och centrala begrepp

I nedanstående avsnitt presenteras studiens centrala begrepp samt lagar och riktlinjer som professionella, som arbetar med barn i någon form av utsatt position, ska förhålla sig till. Beskrivningen av de centrala begreppen görs för att förstå dess innebörd men också på vilken sätt begreppen kan ha betydelse för barn och ungas utveckling och möjlighet att ha inflytande i olika situationer som rör deras egna liv. En kortare beskrivning görs även av vilka hjälpmöjligheter som finns att tillgå för målgruppen.

Förenta nationernas (FN) konvention om barnets rättigheter vidtogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989 (Unicef, 2009) där samtliga världens länder, undantaget USA, undertecknade avtalet. Konventionen som fastslogs beskriver barns fri- och rättigheter genom 54 artiklar och där begreppet barn definieras som varje människa under 18 år. I konventionens artiklar 3,6 och 12 beskrivs att ett barns bästa ska stå i centrum, samt om barns rätt till

utveckling och att fritt få uttrycka sig i frågor som rör dem själva. Konventionen ligger idag också som grund för svensk lagsstiftning gällande barn och unga och kan bland annat ses i 1 kap. 2§ Socialtjänstlagen (SoL), där det står beskrivet att vid åtgärder som berör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Barnkonventionen kommer också från och med 1 januari 2020 fullt ut gälla som svensk lagstiftning.

Barn som växer upp med föräldrar som lider av svårigheter med psykisk ohälsa, missbruk eller annan allvarlig sjukdom påverkas ofta negativt av de rådande omständigheterna (Socialstyrelsen, 2013). När föräldraskapet brister och barn inte får den nödvändiga trygghet och omvårdnad som de behöver finns ett samhälleligt ansvar inom exempelvis skola, sjukvård och socialtjänst för att erbjuda barn stöd och för att främja den unges hälsa och utveckling. Skerfving (2015) beskriver i sin forskning om utsatta barn med problemföräldrar några olika typer av stöd som kan erbjudas såsom kuratorstöd via skola, samtal med barnpsykiolog via barn- och ungdomspsykiatri (BUP) samt olika stödgruppsverksamheter. Tanken bakom stödgruppverksamheterna (Skerfving 2015) är att grupperna ska fungera som en arena för barnen att dela erfarenheter och tankar som kan hjälpa den unga att bättre hantera sin livssituation, vilket även denna studie tar avstamp i. En generell beskrivning av hur stödgruppverksamheter som riktar sig mot barn och unga vars föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruk, kan vara problematisk. Då inriktningen på arbetet inom verksamheterna kan skilja sig i synsätt och arbetsmetod i olika delar av landet. En gemensam nämnare verkar dock vara central för gruppverksamheterna, vilket beskriver vikten av att fokusera arbetet mot att öka barns resiliens och copingstrategier. Det sker genom att arenan bjuder in till att dela erfarenheter med andra barn i liknande situation och professionellas förståelse av de ungas problematik och hur de unga kan lära sig egna hanteringsstrategier (Skerfving, 2015).

Delaktighet och aktörskap

Delaktighet är ett begrepp som i litteratur definieras på ett flertal olika sätt och beskrivs bland annat av forskaren Martin Molin (2018) som ett begrepp med en individuell betydelse men också utifrån ett sammanhang eller ur ett samhällsperspektiv. Molin menar att användningsområdet av delaktighetsbegreppets betydelse ser olika ut beroende av kontext och/eller det sammanhang som det används i, men också som ”något som sker i ömsesidig interaktion med omgivningen” (Molin, 2004). Molin beskriver även begreppet utifrån Bent Madsens tolkning och tankar om delaktighet, då i ett sammanhang av socialt arbete och menar att begreppet är betydelsefullt för att göra människor delaktiga i olika sammanhang och vikten av att integrera och inkludera människor genom delaktighet i olika gemenskaper.

Delaktighetsbegreppet beskrivs också i FN:s barnkonvention, genom att ett hänsynstagande ska göras till barns egna åsikter, men också genom barns rätt att uttrycka sig och göras delaktiga i beslutsprocesser som rör den egna individen (Unicef, 2009). En delaktighetsfrämjande metod inom socialt arbete är Barns behov i centrum (BBIC) (Socialstyrelsen, 2018) som är ett nationellt styrdokument som tar sin utgångspunkt i FN:s barnkonvention. BBIC reviderades år 2014 genom ett samarbete med socialstyrelsen och Sveriges kommuner och landsting (SKL) vars syfte är att guida professionella i arbetet med barn och unga. BBIC består av nio grundprinciper som bland annat beskriver barns rättigheter, rätt till delaktighet och att barnets bästa ska vara avgörande. Vidare används även BBIC som verktyg för att underlätta en systematisk uppföljning i verksamheter som kan vara till hjälp för ett kvalitativt, rättssäkert och professionellt arbete i samhällsliga verksamheter som arbetar med barn och unga. Grundprinciperna som utgör BBIC beskriver bland annat vikten av att som professionell ha ett helhetsperspektiv i arbetet kring barns levnadsvillkor och hur ett barn utvecklas och påverkas i samspelet med sin omgivning.

Delaktighet och aktörskap är två begrepp som kan vara tätt knutna till varandra. I ett sammanhang för ett utsatt barn med en eller två problemföräldrar beskrivs att delaktighetsperspektivet utgår från barnets aktörskap i nuet och som en del av en livsfas snarare än en utvecklingsfas, vilket också ger barn rätten att påverka sitt eget liv (Näsman, Alexandersson, Fernqvist, & Kihlgård, 2015). Aktörskap likt delaktighetsbegreppet beskrivs också i barnkonventionen men med reservationer, då aktörskapet är åldersadekvat och bygger på ålder och mognad, vilket avgör graden av delaktighet och självbestämmande (Unicef, 2009). Att se barn som en aktör i sitt eget liv är att ta tillvara på barnens åsikter och kunskaper då varje barn har unika erfarenheter och kunskaper om sitt liv från de olika gemenskaper och sammanhang de befinner sig i, vilket kan skilja sig från vad föräldrar och professionella kan tro vad barn behöver (Grove, Reupert, & Mayberry, 2016). Ur ett professionellt sammanhang är det därför av vikt att se till barnets aktörskap och delaktighet och förstå barnets situation och dess roll i de gemenskaper den befinner sig i. Det innebär att man utgår från barnet som en "being" (Järkestig Berggren, Magnusson, & Hanson, 2015, s. 20), och att se barnet som en medborgare med inflytande och delaktighet i sin situation, men även som en del av ett större sammanhang där den unges roll är av betydelse. Barns möjligheter till eget inflytande och delaktighet får även stöd av annan forskning, där det beskrivs att barn inte ska ses som ett passivt offer, utan en mindre vuxen med ett eget aktörskap (O'Connor, Forrester, Holland, & Williams, 2014). Vidare beskrivs i de empiriska efterforskningarna att unga som lever i ett hem

med en eller flera problemföräldrar kan göra egna aktiva val för att undvika den miljön samt utveckla egna strategier för att hantera sin vardagssituation genom det egna aktörskapet.

Problemformulering

Detta examensarbete ämnar undersöka hur professionella socialarbetare arbetar i gruppverksamhet med målgruppen unga som lever i en familjekontext med missbruk och/eller psykisk ohälsa. Examensarbetets ansats utgår ifrån begreppen delaktighet och aktörskap och hur professionella stödgruppsledare förstår begreppen och använder begreppen i arbetet med barn och ungdomar. Utifrån egen erfarenhet av flerårigt arbete med barn och unga som gett oss en grundläggande kunskap och förförståelse kring målgruppens problematik anser vi att begreppen delaktighet och aktörskap är av betydelse för de ungas utveckling och av särskild vikt för målgruppen. Utifrån tidigare forskning och egna erfarenheter i arbetet med barn och unga har brister uppmärksammats i barns egna delaktighet och möjlighet att påverka genom det egna aktörskapet. Erfarenheterna är att vuxna ofta anser sig veta vad som är bäst för barnen och tar beslut därefter, vilket gör området det intressant att fördjupa kunskapen kring hur professionella som möter dessa unga i gruppverksamhet förstår och använder begreppen delaktighet och aktörskap. Ämnet har relevans utifrån ett socialpedagogiskt perspektiv och genom arbetet vill vi öka kunskapen kring begreppens betydelse inom verksamhetsområdet.

Syfte och frågeställningar

Syftet är därför att undersöka professionellas tankar och erfarenheter kring begreppen delaktighet och aktörskap inom gruppverksamheter som är riktade mot barn och ungdomar vars föräldrar lider av missbruk och/eller psykisk ohälsa, samt hur de professionella möjliggör ett eget aktörskap och delaktighet för barnen/ungdomarna.

- Hur förstår professionella begreppen delaktighet och aktörskap?
- Vilken betydelse anser professionella att ett eget aktörskap och delaktighet har för att stärka de ungas utveckling?
- Vilka erfarenheter har de professionella i arbetet med att främja barns delaktighet och egna aktörskap inom samt utanför gruppverksamheten?

För att förenkla läsandet i detta examensarbetet väljer vi att benämna den person som barnen stadigvarande lever med och som lider av den psykiska ohälsan och/eller missbruket som

förälder eller *problemförälder*. Likaså kommer vuxna professionella som arbetar inom socialt arbete vidare att benämnas som *professionella* eller *gruppledare*.

Tidigare forskning

Barn som anhöriga i en familj där en eller flera föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruk är ett komplext forskningsområde då det inte finns några säkra uppgifter på hur många barn som lever under dessa förutsättningar (Skerfving, 2015). Det är först på senare år som målgruppen barn som anhöriga i forskningssammanhang fått en större uppmärksamhet kring den egna upplevelsen av föräldrarnas problematik, då de länge levt i skuggan av den vuxnes behov och svårigheter. Den empiri som har granskats och varit av relevans för denna studie har riktats mot *levnadsvillkor för barn och unga med missbrukande och/eller psykiskt sjuk förälder*, samt vilket stöd som finns att tillgå och vilka professionella strategier som förordas i arbetet med målgruppen barn som anhöriga.

Levnadsvillkor för barn och unga med missbrukande och/eller psykiskt sjuk förälder

Forskning kring barn och unga som växer upp med en eller flera föräldrar som lider av någon form av psykisk ohälsa och/eller missbruk har en unison bild om att det kan få allvarliga konsekvenser (Grove, Reupert, & Mayberry, 2016; Van Doesum, o.a., 2016; Trondsen, 2012). Dessa konsekvenser kan gälla en större risk att själva under livet utveckla någon form av psykisk ohälsa jämfört med barn i samma ålder (Grove, Reupert, & Mayberry, 2016), att avbryta skolgången i ett tidigt skede samt en förhöjd risk att utveckla ett missbruk av något slag. De barn som växer upp med en förälder med missbruk och/eller psykisk ohälsa löper även, jämfört med genomsnittet, en högre risk att begå självmord eller skada sig själva under livet (Van Doesum, o.a., 2016). Emotionella påföljder är även mycket vanligt bland dessa barn (Trondsen, 2012). En online-studie genomfördes av Trondsen (2012) i Norge där sexton ungdomar i åldrarna 15–18 år deltog i en självhjälpsgrupp under två års tid. Självhjälpsgruppens struktur kan liknas ett diskussionsforum och diskussionerna bestämdes av deltagarna själva. Studien konstaterade ett flertal emotionella konsekvenser som ungdomarna upplevt till följd av sin förälders psykiska sjukdom. Dessa konsekvenser var bland annat rädsla för sin förälder, då föräldrarnas psykiska tillstånd kunde variera kraftigt, sorg på grund av sin förälders oförmåga att vara närvarande i barnets skolgång eller fritid samt ensamhet sett till att inte ha någon att tala med eller få stöd av (Trondsen, 2012).

Andra känslouttryck som beskrivs i forskningen om barn som lever i dessa förhållanden är skuld, skam och oro (Murphy, Peters, Wilkes, & Jackson, 2015; Skerfving, 2015). Den upplevda skammen kan springa ur en stigmatisering som är vanligt förekommande vid psykisk ohälsa inom ett familjesystem där föräldrarnas psykiska tillstånd även drabbar barnen. Barnens egna uppfattning kring föräldrarnas avvikande beteende i sociala kontexter kan också bidra till en känsla av skam, då de har en uppfattning om hur en vuxen ska uppföra sig och där den egna föräldrarnas beteende skiljer sig från normen (Murphy, Peters, Wilkes, & Jackson, 2015). Skuldkänslor och oro som många barn vars föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruk kan uppleva är ofta kopplat till brist på information (Skerfving, 2015; Trondsen, 2012). Barn som inte har kunskap om föräldrarnas missbruk eller psykiska tillstånd lever ofta i en osäkerhet om varför problemen uppstått och barnen beskrivs av flera forskare som ”de osynliga barnen” (Gladstone, 2011; Skerfving, 2015; Trondsen, 2012). Osynligheten består i dessa fall att barnen glöms bort i sitt anhöringskap och fokus riktas istället på föräldrarnas problematik, och lämnar därmed barnen med en oro och okunskap kring föräldrarnas tillstånd.

Oro och skuldkänslor som barnen kan uppleva är också kopplat till de ungas funderingar kring om de själva är orsaken till föräldrarnas sjukdom och/eller missbruk (Skerfving, 2015). Barn som agerar omsorgsgivare, som beskrivs vidare i texten, åt sina föräldrar kan också uppleva skuldkänslor om de sätter sina egna behov före föräldrarnas (Haugland, 2006). Detta kan leda till ett dåligt samvete och en känsla av ett bristande ansvar hos den unge gentemot sin/sina föräldrar.

Ansvarstagande

Barn och unga som omsorgsgivare eller *young carers* (Gladstone, Boydell, Seeman, & McKeever, 2011) är även en gemensam nämnare som forskningen betonar, och som har stor påverkan på de barn som lever under dessa förhållanden (Skerfving, 2015; Trondsen, 2012). Barn och unga vars föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruk får ofta bära ett stort ansvar i familjen sett till att sköta om hemmets sysslor som städning och matlagning eller ta hand om sin förälder då föräldern kan ha en sämre period i sitt mående, samt ansvar för eventuella syskon och deras omsorg (Smyth, Cass, & Hill, 2011). Detta fenomen benämns i forskningen som ”parentifiering”, som på svenska kan kallas ”föräldrafiering” där vissa barn själva säger sig vara ”förälder till sin förälder” (Skerfving, 2015, s. 46) vilket kan uppfattas ha två klangbottnar. Dels då barn själva uttrycker ett välbefinnande i att hjälpa till med att ta ansvar och som uppskattas och premieras ifrån föräldrarna, men kan också vara en för stor börda för barnen som mår dåligt av den allt för höga ansvarsbelastningen. En annan del som beskrivs av

fenomenet föräldrafiering är att barn ofta kan känna en besvikelse över en icke fungerande förälders bristande omsorg- och ansvarstagande om barnet (Gladstone o.a., 2016; Skerfving, 2015; Smyth, Cass, & Hill, 2011; Trondsen, 2012). Föräldrafieringen kan dock vara positivt utvecklande för barnet under bland annat villkoret att barnet får uppmärksamhet och uppskattning för den omsorg de ger (Haugland, 2006). I en fokusgruppsstudie som genomfördes i Australien där elva grupper med sammantaget 68 unga omsorgsgivare i åldrarna 11–25 år deltog, uppvisar en dubbel bild kring vissa effekter av barnens ansvarstagande där självständighet och mognad kan uppfattas som positiva aspekter av omsorgsgivande. Dock kan barnens omsorg- och ansvarstagande leda till identitetsproblematik, låg självkänsla och kan i förlängningen leda till att de slutar skolan i förtid och svårt att få heltidsjobb (Smyth, Cass, & Hill, 2011).

Professionellt stöd

För att främja och förhindra att barn och unga utvecklar olika typer av problematik i samband med sin förälders missbruk och/eller psykiska ohälsa kan olika former av hjälp vara nödvändig. Hjälp via stödgrupper tillsammans med andra barn och unga som befinner sig i liknande situation. Hjälp ifrån professionella med kunskap kring psykisk ohälsa och missbruk samt onlinebaserat stöd kan vara exempel på olika hjälpalternativ som kan vara fruktbara (Grove, Reupert, & Mayberry, 2016). En gemensam nämnare som återkommer i ett flertal undersökningar är vikten av att få information kring sin förälders psykiska ohälsa för att kunna handskas med de emotionella och vardagliga problem som det kan medföra (Gladstone o.a., 2011; Grove, Reupert & Mayberry, 2016; Trondsen, 2012). Målgruppen barn som anhöriga till föräldrar med psykisk ohälsa och/eller missbruksproblematik ses som en riskgrupp inom socialt arbete. En förebyggande intervention som är riktad mot dessa barn är Beardslees familjeintervention som utvecklades av den amerikanska professorn William Beardslee (Cederström & Pihkala, 2015; Pihkala, Dimova-Bränström & Sandlund, 2017). Interventionen riktade sig inledningsvis mot familjer där en förälder hade depression eller bipolär sjukdom, men kom till att översättas för att även rikta sig mot familjer där minst en förälder har psykisk ohälsa och/eller missbruksproblematik. Interventionen ses som en förebyggande åtgärd riktad främst mot barnen för att förebygga psykisk ohälsa eller annan social problematik, men även att stärka föräldrarnas roll och föräldrafunktion. Genom en ökad kommunikation inom familjesystemet kan barnen förstå sin förälders problematik och vad det innebär, samtidigt som föräldrarna förstår barnets situation och behov vilket kan leda till att ett bättre föräldraskap. Interventionen syftar på så vis till att skapa en motståndskraft, så kallad resiliens, mot de

negativa omständigheter som råder i att växa upp inom en riskmiljö (Cederström & Pihkala, 2015). En amerikansk mixed-method studie där 172 enkätsvar insamlades och där sex intervjuer senare genomfördes, har också visat på att olika typer av hjälp kan vara att föredra beroende på vilken ålder de unga befinner sig i, och vikten av att lyssna till vilken hjälp barnen vill ha är essentiell (Grove, Reupert, & Mayberry, 2016). Att involvera de unga i utformningen och utvärderingen av de olika hjälpalternativen som erbjuds, menar Grove och kollegor, möjliggör att hjälpen blir tillgänglig och relevant vilket i sin tur kan medföra att barnen faktiskt utnyttjar den hjälp som finns att tillgå. Upplevelser kring stödgrupper är även något som Skerfving (2015) undersökt där det framkom att barn och unga lär sig genom att ta del av andras erfarenheter samt får en insikt i att man inte är ensam om att växa upp med en missbrukande och/eller psykiskt sjuk förälder.

Aktörskap i gruppverksamhet

Begreppet aktör (u.å) beskrivs i Nationalencyklopedin med orden, *verkställare, handla och verka*. Detta korrelerar med det Näsman och kollegor (2015) menar om att ett barns aktörskap handlar om rätten att kunna handla agera och påverka sina egna liv. I en studie som genomfördes i en särskild undervisningsgrupp i Sverige (Karlsson, 2012) undersökte hur skolan hanterade barns aktörskap och de sätt som aktörskapet kommer till uttryck för barnen. Den särskilda undervisningsgruppens deltagare var fem pojkar mellan åldrarna 7–12 år som beskrivs som barn med socioemotionella svårigheter och utagerande beteende. Studien visade att barnen i den särskilda undervisningsgruppen använde ett aktivt aktörskap för att distansera sig från problematiska kategoriseringar och identiteter som ansågs icke önskvärda. Aktörskapet kom i uttryck vid olika interaktioner där personal på skolan exempelvis tillskrev barnen egenskaper som barnen aktivt protesterade mot och där barnen tar kontroll över hur de själva vill bli kategoriserade. I andra tillfällen kunde ett aktörskap komma till uttryck genom andra strategier som barnen uppvisade genom att inte göra motstånd. Genom att undvika att göra ett aktivt motstånd i konflikter som kan komma att uppstå mellan barnen och personalen, där barnen kan ses som problematiska, anpassade sig barnen genom att agera utifrån en gemensam bild som existerade kring hur en ”önskvärd elev” bör handla. Utifrån studien kan ett eget aktörskap komma till uttryck genom ett aktivt motstånd men även ett aktivt val av att inte göra motstånd (Karlsson, 2012).

Teori/Teoretiska utgångspunkter

Nedan kommer examensarbetets teoretiska utgångspunkt och teorins centrala begrepp som används i studien att beskrivas. Studien utgår ifrån KASAM som springer ur Antonovskys (2005) salutogena teori. Redan inledningsvis väcktes tankar om att använda KASAM som teoretisk utgångspunkt i studien, då tidigare forskning i ämnet granskades och ett flertal forskare utgick ifrån ett salutogent synsätt. Tankar fanns även på att använda ett interaktionistiskt synsätt och som bygger på hur individens tankar och handlingar utvecklas i samspel med andra (Johansson & Lalander, 2013). Bronfenbrenners ekologiska systemteori var även den en möjlig teori att utgå ifrån i studien, där studien skulle kunna förstås genom hur negativ påverkan i ett Mikrosystem kan påverka nästa Mikrosystems system och som vidare slår ringar på vattnet upp i -Exo och -Makrosystemet (Hwang & Nilsson, 2011). Mer konkret kan det innebära att när en familj i obalans genom psykisk ohälsa hos föräldern påverkar barnet, vilket också påverkar barnets andra mikrosystem som såsom skolan, som i sin tur kan skapa obalans i Exosystemet genom att barnet som inte mår bra, exempelvis behöver extra lärarresurser som då påverkar Exosystemet. I jämförelse med de andra beskrivna teorierna kan KASAM ses som en smal teori där individens egen känsla är den centrala utgångspunkten. Efter att ha provat de andra teorierna mot den insamlade empirin ansågs slutligen KASAM som den mest lämpliga teoretiska utgångspunkten då informanterna upplevdes ha ett salutogent synsätt i arbetet samt att tidigare forskning belyst KASAM. Detta gjorde att valet av teori föll sig naturligt för att förstå vad begreppen delaktighet och aktörskap kan ha för betydelse för en individ i en gruppverksamhet.

Salutogent synsätt

Hälsans ursprung, eller den salutogenetiska modellen som den Amerikansk-Israelitiska Sociologen Aaron Antonovsky kom att kalla det man på senare tid benämner som det salutogena perspektivet, fokuserar på de friska och olika hälsofrämjande faktorer som kan bidra till att en människas fysiska och psykiska hälsa vidmakthålls (Antonovsky, 2005). Idén till Antonovskys forskning, som mynnade ut i det salutogena perspektivet och senare till begreppet KASAM (Känsla av sammanhang), har sitt ursprung från en grupp efterkrigsfångar som varit placerade i ett tyskt koncentrationsläger, som trots alla svårigheter och ofattbara grymheter som de upplevt, ändå var förvånansvärt hela och friska personer. Detta fenomen överraskade Antonovsky vilket ledde till att han ställde sig frågan: vad det är som gör att personer håller sig friska trots många och svåra motgångar i livet? Det var sedermera ur denna forskning som Antonovsky kunde dra paralleller mellan hur en persons förmåga till olika handlingsstrategier

också kunde skapa en motståndskraft i hur man hanterade olika stressorer. Detta påverkar sedermera människors mående och som han kallade den salutogenetiska modellen och sammanför hälsa, stress och coping som de ingredienser som påverkar en persons hälsa, men där en utveckling av det teoretiska perspektivet senare förädlats till begreppet KASAM.

KASAM

Känsla av sammanhang, som på engelska benämns som *sense of coherence*, (Antonovsky, 2005) består av begreppen begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet, som tillsammans utgör känslan av sammanhang för en person. KASAM som begrepp förstås genom i vilken grad en individ själv upplever att den klarar olika utmaningar som den utsätts för i livet. Det kan beskrivas genom att en person som upplever ett starkt KASAM inom exempelvis områdena begriplighet och hanterbarhet inte känner sig stressad över de utmaningar som sker i livet, utan upplever en känsla av att förstå och att kunna hantera de problem som kan uppstå. Det betyder att en individ upplever att framtiden känns sammanhängande och förutsägbar, vilket ökar känslan av meningsfullhet. I motsats betyder det att en person med en låg egen upplevd KASAM-skattning kan uppfatta att framtiden är oförutsägbar och osammanhängande, vilket kan vara en stark stressfaktor för individen och som på sikt kan skapa fysisk och psykisk ohälsa som gör personen sjuk. Enligt Antonovsky är de tre begreppen begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet ”ouplösligt sammanflätade” (Antonovsky, 2005) och ska betraktas och förstås som en helhet för att utgöra begreppet KASAM.

KASAM har under senare år utvecklats och anpassats till olika sammanhang där ett flertal varianter av begreppet utvecklats till att i förstås olika situationer och sammanhang. Ett exempel som kallas krav-kontroll-stöd-modellen (Antonovsky, 2005). Där utgår fokus på hur mycket inflytande en person har i sin omgivande miljö, exempelvis inflytande över sin arbetssituation och kraven som ställs i förhållande till stöd som kan ges för att klara uppgiften. Denna modell tar också stöd av och kompletteras med en undermodell som kallas effort-reward-imbalance ERI, och beskriver vikten av en god balans mellan de ansträngningar vi förtar oss och den lön vi får för mödan (Antonovsky, 2005). Ett annat exempel på vidareutveckling av KASAM-begreppet är grupp-KASAM som beskrivs i slutet av avsnittet.

Begriplighet

En av de tre grundbegreppen i KASAM och som tidigare nämnts är begriplighet. Begreppet beskriver hur en person tolkar och begriper olika inre och yttre faktorer och hur dessa kan komma att påverka individen. Det vill säga att faktorer i ett sammanhang som blir begripliga,

tydliga och strukturerade, minskar risken för ett negativt stresspåslag som annars kan ske om situationen är oordnad och kaotisk (Antonovsky, 2005). För barn och ungdomar som denna studie har utgång i, kan det antas att vardagen med en problemförälder många gånger kan vara oförutsägbar och obegriplig, vilket skulle kunna motverkas med om den unge ges kunskap och får en insikt i föräldrarnas tillstånd. Att öka barnets kunskap om föräldrarnas tillstånd kan även skapa en begriplighet i föräldrarnas oförutsägbara beteende, vilket också kan generera till att vardagen blir lättare att hantera genom att den begripliggörs. Det kan även ge förutsättningar till en större hanterbarhet runt föräldraproblematiken som i sin tur kan skapa en bättre hälsa genom att barnets förståelse ökar och vardagen blir mer ordnad och förutsägbar. Genom kunskap och förståelse kring föräldrarnas problematik kan även handlingsstrategier möjliggöras och utvecklas som kan rendera i ett bättre liv i vardagen.

Hanterbarhet

Antonovsky förklarar begreppet hanterbarhet genom vilka resurser som står till en persons förfogande (Antonovsky, 2005). Han menar att den upplevda känslan av att kunna hantera situationer eller olika stimuli genom att själv eller genom andra personer som finns till förfogande kontrollera olika situationer som uppstår och hantera jobbiga saker som händer i livet, utan att personen känner sig som ett offer. Ur ett barnperspektiv och i ett sammanhang av en gruppverksamhet riktad mot barn vars föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruk, finns ytterligare tillgång till ett utökat nätverk av bland annat professionella vuxna som kan vara behjälpliga och finnas till hands för att stötta och hantera svårigheter som uppstår. Detta kan också ge den unge ett utökat förfogande över tillgängliga resurser som finns för att kunna tackla och hantera de svårigheter som uppstår. Att få en utökad palett av resurser till sitt förfogande genom andra, exempelvis professionella vuxna eller andra deltagare kan det hjälpa till att begripliggöra ett problem men även att skapa en trygghet i att få kontroll över situationen genom att finnas till hands vilket kan göra problemet hanterbart men även sammanhanget meningsfullt (Andersson, 2015).

Meningsfullhet

Det sista och tredje begreppet av KASAM består av meningsfullhet. Meningsfullhet som begrepp beskrivs vidare av Antonovsky som den del av treenigheten som står för den känslomässiga motivationen hos en person (Antonovsky, 2005). Med det menar Antonovsky att vissa svårigheter som skulle kunna betraktas som bördor genom ett högt KASAM och som något meningsfullt för en individ och därför väl värda att investera både tid och energi på. Förutom den inre känslan av meningsfullhet diskuteras även den yttre påverkan av att ingå och

vara delaktig i sammanhang eller att vara delaktig i olika beslut som rör personen som meningsfulla. För att konkretisera meningsfullheten i olika svårigheter kan det ur ett barnperspektiv tänkas ett exempel kring omsorgsgivande. Att ett barn rår om sin förälder kanske inte skapar en glädje och ett högt KASAM i att ta det ansvaret, utan ett högt KASAM istället består av att känna en meningsfullhet i att hjälpa en familjemedlem som är i behov av stödet och bidra till att familjen får det bättre som en enhet. För att avsluta och sammanfatta KASAM begreppet görs det via ett citat av Antonovsky som beskriver känsla av sammanhang på följande vis:

Känslan av sammanhang är en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomträngande och varaktig men dynamisk känsla av tillit till att; 1) De stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga. 2) De resurser som krävs för att man ska kunna möta de krav som dessa stimuli ställer på en finns tillgängliga, och 3) Dessa krav är utmaningar, värda investeringar och engagemang- (Antonovsky, 2005).

KASAM i grupp

Grupp-KASAM, som ett gemensamt sätt att förstå världen, beskrivs genom hur enskilda individer har en samsyn och förståelse av ett problem och som tillsammans kan skapa en meningsfullhet och högt KASAM som kollektiv. Vidare beskrivning av KASAM i grupp berättar att meningsfullheten av att tillsammans med andra personer lösa ett gemensamt problem inte bara ökar värdet för gruppen, utan där man menar att det kan vara ”en betydelsefull faktor bakom utvecklingen av och förändringarna i individens KASAM” (Antonovsky, 2005, s. 232). För barn och ungdomar beskrivs den utvecklingsprocess som sker i grupp som särskilt betydelsefullt. Dock beskrivs att varaktigheten är en faktor av betydelse då en starkt tidsbegränsad gruppaktivitet inte påverkar det enskilda KASAM-värdet i samma utsträckning som en varaktig aktivitet. Men där en faktor av större och mer signifikant betydelse är den gemensamma synen och förståelsen av den enskildes livssituation.

Metod

Syftet med studien är som tidigare nämnt att undersöka professionella tankar och erfarenheter kring begreppen delaktighet och aktörskap inom gruppverksamheter som är riktade mot barn och ungdomar vars föräldrar lider av missbruk och/eller psykisk ohälsa, samt hur de

professionella möjliggör ett eget aktörskap och delaktighet för barnen/ungdomarna. Nedan kommer examensarbetets valda metod att redovisas, kritiskt granskas och motiveras. Bland annat presenteras och diskuteras urval av informanter, tillvägagångssätt och forskningsetiska ställningstagande i detta avsnitt. De sökmotorer som använts och hur urvalet av artiklar har gått till kommer även att redogöras för i kapitlet.

Författarnas förförståelse

Författarnas förförståelse och erfarenhet av socialt arbete är utifrån socialpedagogisk inriktning i kommunala och/eller statliga verksamheter. Bland annat har vi som författarna dels erfarenhet av förebyggande arbete i kommunal regi, men även inom sluten ungdomsvård som innefattar utredningar och behandling av barn och unga. Genom tidigare erfarenheter anser vi att barn och unga har för lite delaktighet i beslut som rör deras egna liv samt inte ges möjlighet till att praktisera ett eget aktörskap, vilket vi anser är en viktig utgångspunkt i arbetet med barn och unga. Andra professioners åskådning och förståelse av begreppen delaktighet och aktörskap är då av intresse för att öka kunskapen och få en större förståelse kring begreppens betydelse i barn och ungas liv.

Kvalitativ metod

I studien används kvalitativa metoder då det möjliggör för författarna att studera flera professionellas uppfattningar kring begreppen aktörskap och delaktighet utifrån deras egna erfarenheter, beskrivningar och uttryck (Larsson, 2005). Kvale & Brinkmann (2014) beskriver att ämnet bör bestämma metoden, och då studiens syfte bland annat är att undersöka professionellas uppfattning om begreppen ansågs en kvalitativ metod vara mest fruktbar. En kvantitativ enkätundersökning med en blandning av fasta och öppna svarsalternativ skulle kunnat användas i studien. En bedömning på förhand gjordes dock där det slogs fast att den metoden inte hade varit ändamålsenlig samt att svaren som utvunnits inte hade gått ”på djupet” på samma sätt som en kvalitativ metod gör möjligt, där en individs subjektiva uppfattning om begreppens betydelse kan klargöras (Larsson, 2005). I en kvalitativ intervju får deltagarna möjlighet att diskutera och ta upp det de själva anser vara relevant, vilket kan göra att intervjuerna ser olika ut. Då författarna även har en viss förförståelse och kunskap kring socialt arbete öppnar en kvalitativ intervjustudie upp för att författarna kan förtydliga frågorna samt ställa relevanta följdfrågor. Detta kan i sin tur kan leda till att diskussionen kring begreppen aktörskap och delaktighet och svaren kring dessa blir mer fullständiga. En kvalitativ intervjustudie ansågs genom dessa premisser vara mest relevant i förhållande till studiens syfte och frågeställningar.

Analysmetod

Under analysen av det empiriska materialet som insamlades användes metoden meningskoncentrering med en induktiv ansats (Kvale & Brinkmann, 2014). Kvale & Brinkmann menar att meningskoncentrering är en metod där intervjuer kan sammanställas till olika huvudteman som sedan kan bli föremål för tolkningar och teoretiska analyser av forskaren. Tematisering av intervjumaterialet i föreliggande studie skapades genom en induktiv ansats då den data som producerades kodades för att finna gemensamma mönster och förklaringar till hur informanterna i denna studie uppfattade begreppen aktörskap och delaktighet. Analys av det producerade materialet innebär en viss grad av subjektivitet då forskarna är de som bestämmer området som skall undersökas samt producerar frågor som ställs till informanterna (Larsson, 2005). Även tolkningen kan således i viss utsträckning bli subjektiv sett utifrån författarnas förkunskaper och erfarenheter inom socialt arbete. Dock har författarna till detta examensarbete försökt inta en reflexiv objektivitet (Kvale & Brinkmann, 2014) för att i så stor utsträckning som möjligt vara objektiva då det kommer till tolkning och analys. Detta i förhållande till den subjektiva förförståelsen som existerar.

Urval

Vid urvalet av informanter till förmån för detta examensarbete gjordes ett ändamålsenligt- och bekvämlighetsurval (Denscombe, 2010). Begreppen aktörskap och delaktighet i ett professionellt och specifikt sammanhang kräver också en relevant kunskap, vilket gör urvalet begränsat till en snäv krets personer med adekvat kunskap vilket är ändamålsenligt för att besvara frågor och göra det empiriska materialet till studie rikare. Av de gruppverksamheter som bedriver ett arbete med målgruppen barn och unga med problemföräldrar, framkom det inledningsvis i efterforskningarna att gruppverksamheter av detta slag finns i hela landet. Av bekvämlighetskäl föll valet på att utgå från närområdet i sökning av informanter till studien då studien är av en mindre omfattning och med en begränsad tid. Av verksamheterna som hittades i den geografiska närheten gjordes sedan en sammanställning och uppdelning mellan mindre och större kommuner, där sedan två gruppverksamheter valdes ut slumpmässigt från varje grupp, det vill säga en gruppverksamhet ifrån både en större och en mindre kommun. I de två utvalda verksamheterna valdes sedan två personer internt av arbetsgrupperna, då de själva ville styra det valet efter arbetsbelastning och för att störa dagligarbetet så lite som möjligt. Önskemål lämnades ifrån författarna att intervjua personer från olika arbetsgivare då verksamheterna bygger på samarbete mellan kommun-landsting- och svenska kyrkan där personerna utgår från olika åskådning i sin yrkesroll.

Utfallet blev slutligen tre informanter ifrån Socialtjänsten och en person från Svenska Kyrkan vilka samtliga var av kvinnligt kön. Då författarna till detta examensarbete inte fullt ut kunde påverka informantunderlaget, kan det uppfattas som att studieresultatet kunnat bli annorlunda. Dock anser författarna att detta inte påverkar studiens resultat då informantunderlaget var relativt snarlikt, samt att möjligheten att välja informanter inte var av vikt för studiens syfte och frågeställningar.

Studiens kontext

Föreliggande studie utgick ifrån två gruppverksamheter i två olika kommuner i västra Sverige som riktar sig mot barn vars föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruksproblematik. Information kring verksamheterna har inhämtats genom hemsidor samt intervjuer med personal. För att behålla konfidentialitet i studien kommer en närmare källhänvisning inte att redovisas i denna beskrivning, då eventuell källhänvisning till hemsidor kan röja identiteten på verksamheterna och dess informanter. Intervjuer genomfördes med fyra professionella i två olika verksamheter. Samtliga informanter var kvinnor och hade arbetat inom stödgruppsverksamheterna i ett tidsspänn mellan 1–15 år. Informanterna hade relevanta utbildningsbakgrunder såsom Socionom, Beteendevetare och fil.kand. i psykologi och samtliga hade områdesspecifik vidareutbildning som bland annat stödgruppsledare och psykoterapeut. Verksamheterna drivs genom en samverkan av Svenska kyrkan, socialtjänst och landsting inom de olika kommunerna där tre av informanterna var anställda ifrån Socialtjänsten och en ifrån Svenska kyrkan. Verksamheterna riktas mot barn och unga i åldrarna 6–20 år där merparten av deltagarna är i ålderskategorin mellanstadieålder enligt beskrivning av informanterna. Vid gruppträffarnas sittningar kunde deltagarantalet se olika ut men låg vanligtvis mellan 4–8 deltagare i vardera grupper. Barnen fick kontakt med gruppverksamheten på olika sätt men vanligast förekommande var genom kontakt via socialtjänst, skola, personal inom kyrkan eller att man själv tog kontakt med gruppledarna.

Tillvägagångssätt

I arbetet med studien ansågs en kvalitativ ansats vara mest lämplig som metod för att försöka förstå de professionellas uppfattning kring begreppen delaktighet och aktörskap utifrån deras egna ord, uttryck och perspektiv (Larsson, 2005). För att genomföra examensarbete har empiri insamlats genom fyra stycken semistrukturerade intervjuer med professionella socialarbetare ifrån stödgruppsverksamheter riktade mot barn vars föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruksproblematik. För att finna intervjupersoner som ansågs vara lämpliga till förmån för studien gjordes en internetsökning via närliggande kommuners hemsidor för att få en bild över

vilka kommuner som arbetar med denna typ av stödgrupper. Därefter kontaktades verksamheterna via telefon för att informera om undersökningen och undersöka intresset av att medverka samt boka tid för intervjuer. Ett informationsbrev (se bilaga 1) skickades ut via epost till de informanter som ville få ytterligare information kring studien. Vid intervjutillfället gjordes även en muntlig genomgång av informationsbrevet samt ett skriftligt informerat samtycke (se bilaga 2) inhämtades för att uppfylla de etiska riktlinjer som Vetenskapsrådet (2017) uppmanar till att följa. Intervjuerna som genomfördes formades som semistrukturerade intervjusamtal (Bryman, 2012) och informanterna intervjuades enskilt. En intervjuguide (se bilaga 3) utformades för att informanterna inte skulle frångå det tänka ämnet och för att bibehålla en viss struktur i samtalet. Båda författarna till detta examensarbete deltog under intervjuerna och ett alternerande ägde rum där författarna växelvis var samtalsledande och den andra intog en passivare roll under de fyra intervjuerna som genomfördes.

Datainsamling

Semistrukturerade intervjuer (Bryman, 2012) genomfördes i denna studie för att förstå professionellas tankar och erfarenheter av begreppen delaktighet och aktörskap. De professionella arbetar i stödgrupper riktade mot barn vars föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruksproblematik. Vid intervjutillfällena lämnades det utrymme för de professionella att själva beskriva sina uppfattningar kring begreppen aktörskap och delaktighet. Det kan leda till att alla intervjuer kan se olika ut då de professionella får belysa det som de själva anser vara viktigt att tala om och är signifikant för en semistrukturerad intervju (Bryman, 2012). En intervjuguide (se bilaga 3) användes som stöd för författarna i intervjusituationerna för att hålla en viss struktur i samtalen, men följdes inte bokstavligen. Utrymme lämnades även för att informanterna själva kunde gå in på intressanta ämnen de ville belysa samt att författarna till detta examensarbete kunde ställa relevanta följdfrågor utifrån det informanterna berättar. En forskares förförståelse kan komma i konflikt med öppenheten och lyhördheten som bör finnas i en intervjusituation för det som sägs i intervjuerna vilket Larsson (2005) beskriver som en paradox. Författarna till detta examensarbete har en viss förförståelse av socialt arbete och arbete med gruppverksamhet i och med tidigare arbetslivserfarenheter, men försökte i intervjusituationerna att inta en icke-vetande position för att låta intervjupersonerna utförligt förklara och berätta utifrån sitt egna professionella perspektiv. Den icke-vetande positionen intogs av författarna med avsikt för att skapa en avspänd intervjusituation och för att möjliggöra att de professionella kunde känna en känsla av expertis inom området samt att intervjutillfället inte skulle uppfattas som ifrågasättande av personerna i verksamheterna.

Bearbetning och analys

Kvale & Brinkmann (2014) beskriver för och nackdelar gällande bearbetning av en text med hjälp av koder, kategorier och teman. Fördelarna anses vara att forskaren blir förtrogen och får en bra överblick kring det insamlade materialet. Nackdelarna anses vara att kodningen blir en tolkning av det som sagts i intervjuerna och riskerar att förvränga den egentliga meningen av det informanten faktiskt avsåg. I denna studie ansågs kodning som en lämplig metod för att få en bild över vilka centrala beståndsdelar som uppkom utifrån intervjuerna och bearbetningen skedde i fyra steg. I Steg 1 av bearbetningen av de fyra intervjuerna så konverterades det insamlade materialet från ljudinspelningar till analyserbar text genom ordagrann transkribering. I steg 2 lästes intervjuerna igenom i sin helhet för att finna mönster i texten och kodord sammanställdes. I steg 3 sorterades kodorden in i olika kategorier och utefter att koder och kategorier utvanns sammanfördes de i steg 4 till olika teman.

Denna process presenteras nedan i tabell 1 där exempel på hur koder, kategori och tema utvanns utifrån citat ifrån informanterna.

Citat	Koder	Kategori	Tema
<i>Det är nog viktigt att få den kunskapen att det inte är mamma eller pappa som är problemet, utan sjukdomen eller missbruket som är problemet. Och det tror jag kan göra en skillnad hos barnen.</i>	Förståelse Verktyg Kunskap	Professionellas roll	Vi sitter inte med trollspöt

Tabell 1

Ur citatet framställdes koderna kunskap och förståelse som i det större sammanhanget med det insamlade empiriska materialet kan beskriva de professionellas roll och bidra med insikt kring föräldrarnas problematik, men även att ge barnen verktyg till att bättre hantera vardagslivet. Ur det transkriberade materialet utvanns som tidigare nämnt koderna förståelse, verktyg och kunskap där orden uppmärksammades av författarna, men där det även gjordes en tolkning av vad budskapet i citatet är i förhållande till de frågor som ställts. Koderna uppkom vid flera olika tillfällen av empirianalysen där den samlade bilden av ett flertal koder beskrev gruppledarnas roll i stödverksamheten. Kategorin *Professionellas roll* blev senare temat *Vi sitter inte med trollspöt* då författarna tolkar gruppledarnas roll som att ge barnen förutsättningar till att förstå och hantera sin livssituation, men där de professionella inte kan fatta beslut eller göra valen åt de unga. De centrala temana som formades ur analysarbetet med det insamlade datamaterialet och som kommer att presenteras med hjälp av citat i resultat- och analyskapitlet blev slutligen: Professionellas syn på delaktighet och aktörskap, *Vuxnas goda*

vilja - på gott och ont, Vi sitter med experterna, Barn som omsorgsgivare samt Vi sitter inte med trollspöt.

Etiska ställningstaganden

När en kvalitativ studie ska genomföras finns det ett flertal etiska ställningstaganden som man som forskare bör förhålla sig till i en studies olika moment såsom planering, empiriinsamling, bearbetning och analys. Kvale & Brinkmann (2014) beskriver de etiska ställningstaganden som osäkerhetsområden där man som forskare ständigt i arbetet behöver reflektera kring och ta i beaktning. Ett examensarbete behöver inte genomgå en etikprövning men detta examensarbete genomgick en handledarledd etisk egenprövning i förhållande till den intervjuguide (se bilaga 3) som togs fram i samband med intervjuer som genomfördes i studien. Detta examensarbete utgick ifrån Vetenskapsrådets (2017) fyra forskningsetiska riktlinjer som alla forskare bör förhålla sig till. De handlar om informationskravet som avser att forskare måste informera informanter om syftet med studien, konfidentialitetskravet som syftar till att all inhämtad information ska skyddas. Ytterligare riktlinjer är samtyckeskravet som innebär att alla individer som deltar i studien ska ge sitt samtycke till att delta och bli inspelade samt nyttjandekravet som menar att det material som produceras enbart ska användas till det ändamål som informerats. De fyra forskningsetiska riktlinjerna samt hur författarna till detta arbete använt sig av dem i denna studien kommer att presenteras mer utförligt nedan.

Informationskrav

En skyldighet man har som forskare i en studie är att informera om syftet med studien och vad det innebär för individerna som deltar i studien (Vetenskapsrådet, 2017). Innan intervjuerna genomfördes togs telefonkontakt med avsedda informanter där muntlig information kring studien delades. Efter detta skickades ett informationsbrev ut (se bilaga 1) till de intervjudeltagare som ville få ytterligare information inför intervjun. Informationsbrevet innefattade information om syfte, frivillighet att delta och avbryta deltagandet, anonymitet, hur materialet skulle komma att användas, samt kontaktuppgifter till författarna och handledare. Vid samtliga intervjutillfällen gick författarna tillsammans med informanterna igenom informationsbrevet för att klargöra eventuella frågetecken kring studiens upplägg.

Samtyckeskrav

Samtyckeskravet finns för att garantera att information kring studiens syfte har lämnats, att deltagandet är frivilligt samt att en avbruten medverkan i studien inte ska få negativa konsekvenser för individen (Vetenskapsrådet, 2017). Vid samtliga intervjutillfällen inhämtades

ett skriftligt samtycke (se bilaga 2) i samband med genomgången av informationsbrevet för att säkerställa att informanterna deltog i studien frivilligt.

Konfidentialitetskravet

Konfidentialitetskravet finns till för att inhämtat material och inhämtade uppgifter ska förvaras och hanteras på ett sådant vis att obehöriga inte kan ta del av information (Vetenskapsrådet, 2017). I detta examensarbete har uppgifter som erhållits förvarats oåtkomligt för obehöriga vilket även informanterna informerats om (se bilaga 1). Namn på informanter, verksamheter och orter har tagits bort från transkriberingen och författarna har valt att benämna intervjupersonerna som "Informant 1", "Informant 2", "Verksamhet", och så vidare för att säkerställa att informanterna förblir anonyma. Kvale & Brinkmann (2014) beskriver att en intervjustudie är förenad med andra etiska dilemman än de etiska ställningstaganden som bör göras vid exempelvis enkätundersökningar. Därför är det av vikt att deltagarnas uttalanden samt personliga integritet skyddas.

Nyttjandekrav

Nyttjandekravet ämnar till att det material som producerats i en studie enbart ska användas ändamålsenligt (Vetenskapsrådet, 2017). Information och uppgifter som erhållits i detta examensarbete kommer enbart att användas till detta syfte, och materialet kommer efter det att studien blivit godkänd att förstöras. Informanterna som deltog i studien fick information (se bilaga 1) kring studiens syfte samt hur det insamlade materialet kommer att användas.

Studiens trovärdighet

Då det handlar om en studies trovärdighet talar Bryman (2012) om de fyra begreppen *giltighet*, *tillförlitlighet*, *delaktighet* och *överförbarhet*. Vidare beskriver Bryman att ett flertal forskare är kritiskt inställda till begreppen validitet och reliabilitet och anser att de inte är relevanta i kvalitativ forskning och att man istället bör tala om de fyra begreppen som han presenterar.

Tillförlitligheten i en studie kan öka om en noggrann beskrivning av forskningsprocessen redovisas då kvalitativ forskning kan vara svår att återskapa med liknande utfall (Bryman, 2012). I denna studie har forskningsprocessen beskrivits så att samtliga moment som exempelvis urval, tillvägagångssätt, datainsamling och bearbetning redovisats så utförligt som möjligt för att göra arbetet transparent för läsaren och på så vis stärka studiens tillförlitlighet.

Giltigheten i en studie innebär att resultatet korrelerar med det som avsågs att studera (Bryman, 2012) samt att studien har en logisk stringens i textavsnitten som är lätt att följa. Författarna har i denna studie strävat efter att ha en tydlighet och en röd tråd genom hela arbetet. Då syftet var att undersöka professionellas uppfattning och erfarenheter kring begreppen delaktighet och aktörskap anses val av forskningsmetod samt frågorna som ställdes vid intervjusituationerna lämpliga för att besvara syftet med arbetet.

Delaktighet i en studie syftar till forskarens roll i forskningsprocessen, och att deras förförståelse inte ska påverka resultatet. Bryman (2012) menar att en total objektivitet är omöjlig inom kvalitativ forskning men att man som författare bör vara medveten om det. Då författarna till detta arbete har en förförståelse kring målgruppen och en viss kunskap inom socialt arbete var målet att inta en icke-vetande roll i så stor utsträckning som möjligt. Informanterna underrättades om förförståelsen som fanns, men att en icke-vetande position skulle intas under intervjuerna för att utrymmet för forskarnas egna tolkningar skulle minimeras och på så vis öka trovärdigheten i det empiriska materialet. Den totala objektiviteten som Bryman (2012) talar om är dock svår att frångå då varje individ har värderingar och erfarenheter som format personen och som aldrig går att bortse ifrån. Författarna i föreliggande studie är medvetna om fenomenet men har försökt att inta en så objektiv position som möjligt.

Överförbarhet i en studie handlar om ifall studien går att återges i en annan kontext eller med andra individer än den som studien undersökte (Bryman, 2012). Föreliggande studie genomfördes i stödgruppsverksamheter riktade mot barn och unga vars föräldrar lider av psykisk ohälsa och/eller missbruksproblematik där verksamheterna var belägna i två olika kommuner. Syftet med studien var inte att generalisera ett forskningsresultat utan att söka fördjupad kunskap kring professionellas tankar och erfarenheter av begreppen delaktighet och aktörskap. Fyra professionella gruppleddare intervjuades varav tre personer var anställda av Socialtjänsten i kommunerna och en person ifrån Svenska kyrkan, där samtliga informanter var kvinnor. Hade informanternas ideologiska yrkesbakgrund varit i motsatt ordning eller informanterna varit av manligt kön hade resultatet kunnat sett annorlunda ut. Därför är det svårt att generalisera resultatet då variationsbredden är snäv samt att det är för få informanter för att kunna dra generella slutsatser, vilket heller inte var syftet med studien.

Nyckelord & Sökmotorer

För att finna tidigare forskning kring det valda ämnet har sökmotorer som Google Scholar, Sociology Source Ultimate, PsycINFO, PsycARTICLES samt ERIC använts. Det var vanskligt

att finna forskning som låg i linje med arbetets syfte gällande professionellas uppfattning kring begreppen aktörskap och delaktighet. Dock användes sökord som "Child", "Parent", "Substance Abuse", "Mental Illness", "Professionals", "Participation" och "Agency" i olika kombinationer för att på bästa sätt få fram relevant internationell forskning. På samma vis söktes även forskning på svenska för att på så vis få en överblick kring det nationella kunskapsläget. Sökord som användes var bland annat "Delaktighet", "Aktörskap", "Missbruk", "Anhörig", "Förälder" och "Gruppverksamhet". Utifrån delar av det forskningsmaterial som framkom ur litteratursökningen kunde även substantiellt material erhållas genom att undersöka de olika forskarnas referenslistor. Under litteratursökningen och genomgången av det material som utvanns dök ett antal forskares namn upp upprepade gånger, vilket gav en fingervisning kring vilka forskare som är framstående inom det valda området. Därför skedde även specifika sökningar på de olika forskarnas namn vilket även det producerade ett underlag för den tidigare forskningen i detta examensarbete. I tillägg nyttjades även rapporter och avhandlingar som underlag för bakgrundsavsnittet.

Resultat och analys

I följande avsnitt kommer studiens resultat att redovisas och diskuteras i förhållande till tidigare forskning samt teoretisk utgångspunkt. Syftet med studien var att undersöka professionella socialarbetares uppfattning kring begreppen delaktighet och aktörskap samt hur de professionella möjliggör ett eget aktörskap och delaktighet för ungdomarna inom verksamheten.

I resultatavsnittet presenteras först de professionellas förståelse och uppfattning kring de två nyckelbegreppen aktörskap och delaktighet. Efter det följer professionellas upplevelse av hur begreppen arbetades med i verksamheterna samt vilken påverkan delaktighet och ett eget aktörskap har för barnen i olika sammanhang. Med utgångspunkt i studiens syfte och frågeställningar presenteras och förklaras de olika teman som skapats vid analysen med stöd av citat ifrån intervjupersonerna. För att underlätta läsningen presenteras koppling till tidigare forskning senare i texten och kopplingen till den teoretiska utgångspunkten KASAM som avslutning till varje tema i analysen.

Professionellas syn på delaktighet och aktörskap

Att undersöka hur professionella socialarbetare inom gruppverksamheter som riktas till målgruppen barn och unga med problemföräldrar kan förstå begreppen delaktighet och aktörskap var ett av examensarbetets syften. Av den insamlade empirin framkommer det att

begreppen, genom dess parallella påverkan av varandra i vissa sammanhang var svårt att skilja begreppen åt för informanterna. I andra situationer under intervjuerna kunde informanterna beskriva mer tydligt skillnader mellan begreppen och dess olika betydelser. Resultat och analysdelen utgår ifrån professionellas berättelser och tankar kring begreppen delaktighet och aktörskap utifrån deras arbete med barn i gruppverksamhet och kommer i följande text benämnas som *informanter*. Ett sätt som informanterna förklarade begreppen delaktighet och aktörskap genom var deras egen begreppsuppfattning som bygger på kunskap, utbildning och erfarenhet från arbetet med barn och unga i gruppverksamhet. Hur begreppen förstås utifrån en enskild individs inre och yttre förutsättningar att förstå och hantera olika stimuli, samt vilken betydelse de båda begreppen anses ha i ett gruppssammanhang med målgruppen lyftes också.

Delaktighet

Begreppet delaktighet uppfattades och förklarades på ett flertal olika vis med ord som bland annat innefattar *inkludering, medbestämmande, likvärdighet, demokrati, acceptans* eller *trygghet*. En egen vilja och ett intresse av att vara delaktig i verksamheten bör komma ifrån den egna individen vilket kan ses som en inre förutsättning för delaktighet. Saknas den inre drivkraften att vara delaktig i gruppverksamheten upplevs det inte finnas rätt förutsättningar för barnen att ta till sig ny kunskap och utvecklas. Även yttre faktorer påverkar en individs delaktighet där sammanhanget som personen befinner sig i spelar en stor roll. Finns det inte yttre förutsättningar i den kontexten personen befinner sig eller om individen inte blir inbjuden till att delta, försvårar detta delaktigheten vilket en av informanterna beskrev:

Delaktighet när det handlar om själva barnen så är det ju väldigt mycket det här att man bjuder in till samtal, information och att dem får tycka, tänka och att man får känna att det är väldigt fritt att prata om saker...Och i barngrupperna att de känner att dem är med, vi tvingar dem inte till något och vi gör mycket saker där dem är aktiva för det blir ju en delaktighet. Vi måste ju sätta ramarna så att dem känner sig trygga och lugna...allting bygger ju på delaktighet i det här arbetet känner jag -Informant 4

Även balans mellan delaktighetens inre och yttre förutsättningar, och samklang mellan de två förefaller vara vitalt för deltagarna i gruppverksamheterna, men även för de professionella. För att informanternas arbete ska fylla en funktion och kännas meningsfullt uppfattas det som viktigt för dem att deltagarna trivs och har en vilja av att delta. Delaktighet uppfattades även

som en central beståndsdel för verksamheten då man menar att utan intresse från de unga att delta finns på sikt ingen gruppverksamhet att bedriva arbetet i.

Det [delaktighet] är nog en av grundpelarna, till att de återkommer och kommer hit så att verksamheten lever vidare...och trivs här...och att gruppledarna också är delaktiga och mån om gruppen och dess deltagare, både individuellt men också i gruppen för att känna delaktighet
- Informant 2

Utav de tre begreppen hanterbarhet, begriplighet och meningsfullhet menar Antonovsky (2005) att den sistnämnda är den viktigaste delen av KASAM. Det uppfattas som att informanternas roll är att bjuda in till en delaktighet och göra gruppträffarna tilltalande och begripliga för barnen. Detta kan skapa förutsättningar för att barnen upplever träffarna som meningsfulla i strävan mot ett högt KASAM vilket också Antonovsky menar underlättar för att barnen öppnar upp sig och pratar om ämnen de anser vara viktiga. Meningsfullheten kan alltså göra att barnen blir motiverade att investera med sitt eget känslomässiga engagemang i gruppträffarna och på så vis blir mer delaktiga vilket i förlängningen kan bidra till en bättre hälsa.

Aktörskap

Begreppet aktörskap upplevdes under intervjuerna som svårare att definiera för informanterna. Upplevelsen av begreppet var att det var tätt sammanknutet med delaktighet där ett aktörskap var mer förenat med ett agerande. De kopplade begreppet aktörskap till termer som att ta plats i sitt eget liv, att ha mandat att fatta beslut som rör den egna personen, att föra befäl över sitt liv, att sätta gränser samt att agera och låta bli att agera i olika situationer. Utrymmet eller bristen på utrymme för ett barns eget aktörskap upplevdes orättvist. Exempel gavs på tillfällen då barn uttryckt en vilja att påverka beslut som rör deras egna liv, men där vuxna professionella i olika sammanhang inte lyssnat in barnets önskemål. För att leva upp till barnkonventionen och omsätta de professionella kraven till en praktisk handling, uppfattades det som att de professionella menade att barnen bör lyssnas till och att det ges utrymme till ett eget aktörskap.

Det skulle ju innebära att typ barnkonventionen var uppfylld...det är ju liksom högsta nivån av demokrati och barns rättigheter. Exempelvis "vet du vad pappa, jag ska bo hos mamma nu" ...de sitter så fruktansvärt i kläm, många utav dem [barnen], så kände de hundra procent mandat hade deras liv sett väldigt annorlunda ut faktiskt. – Informant 1

Begreppet aktörskap förstods också utifrån olika sammanhang. Utifrån gruppverksamheten kunde en individs aktörskap uppfattas som positivt där barnet kunde påverka delar av utformningen av gruppen och dess träffar. Dock upplevdes bestämmanderätten begränsad då de professionella bestämde de yttre ramarna av verksamheten, men där de unga indirekt hade en påverkan kring vilka teman som behandlades samt vilka samtalsaktiviteter som avhandlades för dagen. Det uppfattades som att informanterna var klivna då det kom till de ungas aktörskap, där de dels gav uttryck för aktörskapets betydelse för deltagarna men även den oreda som kan uppstå om alla deltagarna ska bestämma fritt kring verksamhetens upplägg.

Vi har en linje men vi är flexibla i det som vi gör... och det är ju dessutom åtta barn i gruppen och då kanske alla barn vill följa sitt spår där vi har ansvaret för att det blir en struktur och ordning och reda och så. Men vi försöker ju bjuda in dem – Informant 4

Ju mer begreppet aktörskap diskuterades vid intervjuerna, desto tydligare uppfattades dess innebörd och betydelse vara för informanterna samt aktörskapets relation till begreppet delaktighet. Det som tolkades vid intervjuerna var att ett aktörskap ansågs vara en förlängning och utveckling av delaktighetsbegreppet. Det förstods som att vara något mer än bara ha en plats i en gruppverksamhet. Det uppfattades i intervjuerna som viktigt att bjuda in barnen till att bli egna aktörer inom gruppträffarna vilket i förlängningen kunde generera ett aktörskap utanför verksamheten för de berörda barnen.

Jag tänker att det stärker självkänslan och självförtroendet, det i sin tur har stor betydelse för alla delar i livet egentligen – Informant 3

Antonovsky (2005) menar att hanterbarhet handlar om att kunna möta de utmaningar man kan stöta på i livet på bästa sätt. Som tidigare nämnts lever dessa barn i en utsatt position där de får stöta på många svåra utmaningar som följer föräldraproblematiken. Utifrån intervjuerna uppfattades det som att ett aktörskap handlar om att kunna fatta beslut och agera i olika situationer. Genom att delta i gruppverksamhet kan barnen ta till sig nya verktyg och utöva ett aktivt aktörskap utanför gruppträffarna. Detta kan bidra till att barnens livssituation blir hanterbar vilket kan minska risken för att barnet känner sig som ett offer för omständigheterna som Antonovsky (2005) menar. Att barnen känner känslan av ett högt KASAM i att hantera utmaningar de kan stöta på i livet, kan det göra att de reder sig bättre vilket kan minska stress och ohälsa.

Vuxnas goda vilja – på gott och ont

Ett ämne som diskuterades under samtliga intervjuer var vuxnas goda intentioner och en välvilja att göra sitt bästa för att barn i en utsatt position ska få det bra. Uppfattningen var dock att den goda viljan inte alltid faller så väl ut. Genom att professionella inom socialt arbete anser sig veta vad som är det bästa för de utsatta unga personerna blir uppfattningen att de missar att ta reda på vad barnen själva vill och behöver. Det kan uppfattas som att de vuxnas goda vilja inte alltid blir inkluderande utifrån ett barnperspektiv, där barnen inte blir delaktiga i beslutsprocesser som rör dem själva samt inte får utöva ett eget aktörskap.

Det är så många övergrepp som görs i den goda viljans namn med såväl unga som små barn...det ser vi ju om man tittar i backspegeln om hur det reser sig vuxna som har varit utsatta som säger: ”-hur sjutton tänkte ni? -Hur kunde det vara bäst för mig?” – Informant 1

Barns delaktighet i beslutsprocesser som rör barnens egna liv och vilken hjälp som föredras kan vara essentiellt för att den hjälp skall kännas meningsfull och begriplig. Informanterna beskriver olika exempel där barn berättar om beslut som fattats utan de unga har blivit tillfrågade. Uppfattningen var att informanterna ansåg detta som en ständigt återkommande berättelse från barnen samt något som vuxenvärlden inom socialt arbete behöver reflektera mer över.

*Ibland har dem [barnen] ju lite för lite delaktighet i hela sitt liv för att det är så mycket som ska bestämmas över deras huvuden av olika anledningar.
– Informant 4*

Det upplevs som att den unges roll som aktör blir åsidosatt. Barnet blir sett som ett offer för sammanhanget där föräldraförmågan brister för att fokus riktas mot föräldrarna och eventuella konsekvenser som skulle kunna äga rum för dem. Genom att enbart se till förälderns problematik upplevs det leda till att barnen glöms bort som delaktiga och egna aktörer i sitt liv.

*Men aktörskapets varande för barnen... ja det är ganska sorgligt egentligen tycker jag... Det är fler som upplever sig att inte blivit lyssnade till och sedda eller inte tillfrågade, från skolans värld, från socialtjänsten, sjukvården och så vidare...Jag tror att det skulle kunna hjälpas upp ganska mycket om barn fick en annan delaktighet i den typen av miljöer.
– Informant 2*

De verksamheter vi besökt under examensarbetet bygger på ett frivilligt deltagande för barnen. Inom socialt arbete upplevdes det att fokus ofta kan riktas mot föräldrarnas problematik vilket kan leda till att barnen får en för liten roll i sina liv. Detta gjorde att informanterna reflekterade över frivilligheten i deras egna verksamhet. De upplevdes börja tvivla över den faktiska frivilligheten i sina egna verksamheter, sett utifrån eventuella påtryckningar ifrån andra myndighetsutövare.

Det är ju en frivillig verksamhet, så det är ju frivilligt att komma hit på det sättet. Sedan är det ju klart att socialtjänsten indirekt kan ha påtryckningsmedel, att till exempel föräldrarna ser att de måste agera för att socialtjänsten inte ska vidta andra åtgärder eller så. – Informant 3

Informanterna berättade hur de unga gav uttryck för ett begränsat handlingsutrymme vid beslutssituationer som rörde deras egna liv. Det upplevdes att informanterna delade den åsikten och ansåg att barn bör bli mer involverade och få en större roll som kring beslut som rör den egna individen. Vidare beskriver informanterna även hur barnen själva gett uttryck för hur vuxna i myndighetssammanhang många gånger glömmer bort och förbiser deras egen vilja och beslutanderätt. Det uppfattas som att ambitionen är att göra gott för de unga, men att utfallet istället kan bli en negativ upplevelse för barnen som kan känna sig förbisedda.

Ganska många barn beskriver att...det är orättvist, de vuxna tar beslut som känns orättvisa, och att dom [barnen] skulle vilja ges större utrymme och plats för sin person. – Informant 2

Bilden som målades upp under intervjuerna var bland annat att barn inte blir delaktiga i angelägenheter som rör deras egna person. Genom att barnen inte får information kring exempelvis föräldrarnas problematik eller varför vissa beslut fattas kan det tolkas som att tillvaron bli kaotisk och insatserna blir obegripliga. Med utgång i det Antonovsky (2005) beskriver i boken *Hälsans mysterium* kan det vara viktigt att barnet är informerat kring föräldrarnas problematik och får vara delaktig i beslutsprocesser som rör de själva. Detta kan skapa en förståelse gällande varför man deltar i gruppverksamheten och sammanhanget blir meningsfullt genom barnets egna påverkan av vilka insatser som är de bästa. Blir de unga inte delaktiga i beslutsprocesser som rör dem själva väcks frågan hur meningsfull och begriplig en insats blir för barnen om de inte förstår varför eller vilken nytta den kan göra?

Vi sitter med experterna

Med utgång i den livssituation som barnen befinner sig i diskuterades det hur mycket inflytande barnen bör ha i sammanhanget. Sett till hur man i gruppverksamheterna väljer att se på barnen och deras situation målades det upp en bild där barnet är en aktör som besitter stor kunskap och är en resursstark individ. Det uppfattades som att informanterna ansåg att man bör lyssna mer till barnen och i större utsträckning väga in deras egna åsikter kring hur dem vill ha det.

Barn överlag är experter...de sitter ofta med svaren på hur saker och ting borde vara...de har grymt bra koll. – Informant 2

Att se de unga som individer med kunskap och resurser genomsyrade de intervjuer som genomfördes. Det uppfattades även att informanterna arbetade aktivt med att stärka gruppdeltagarna som egna aktörer samt att se på sin roll som professionell socialarbetare som ett verktyg för att utveckla barnens egna styrkor.

Jag är inte någon sorts behandlare som sitter på en piedestal eller kan mer, utan dem här personerna är ju experter på sig själva och sina liv, och det dem har runt sig. Jag kan komma in och hjälpa till med andra delar i det här som jag kan se i sammanhang och ja, verktyg och så. – Informant 3

Att inhämta barns åsikter och önskemål om vilken hjälp som de unga föredrar upplevs utifrån intervjuerna vara av stor vikt för verksamheterna. Det uppfattas även utifrån intervjuerna vara ett område som verksamheterna vill vidareutveckla för att göra barnen mer delaktiga och ta tillvara på de kunskaper och erfarenheter som barnen besitter. Barnens delaktighet upplevs även göra hjälpen som erbjuds mer betydelsefull och bidrar till att stärka relationen mellan barnen och de professionella.

Ja, vi frågar dom unga, det gör vi. "Vad tänker ni? Hur tycker ni? Hur vill ni ha det?" ...Vi sitter ju med experterna så det vore ju dumt att inte göra det. – Informant 2

I gruppträffarna där de unga möter andra barn som lever under likartade missförhållanden i hemmet upplevs det också att det sker en kunskapsproduktion barnen emellan. I gruppverksamheten får de ta del av varandras kunskap och erfarenheter kring att leva med en förälder som lider av missbruk och/eller psykisk ohälsa. Detta uppfattas som att barnen utvecklar en bredare palett av verktyg samt även får en större förståelse kring att man inte är ensam om att leva under de rådande förhållandena.

Jag tror att det är många delar där, dels att få kunskap, men också att få bli sedd för den man är och vara accepterad för den man är här i gruppen, men även att vara med i en gemenskap... Att se andra som är i en liknande situation som mig och att det inte bara är min familj som är tokig eller hur man nu ser på sin egen familj...Så jag tror att det är många skikt av det som har betydelse. - Informant 3.

Barnen som deltar i gruppverksamheten har erfarenhet om hur det är att leva med en eller flera problemföräldrar. Det upplevs att de besitter kunskap kring hur deras liv ser ut, och är som informanterna beskrev experter på sina egna liv, men har inte alltid svaren på hur man kan hantera de svårigheter som medföljer. Barn kan upplevas känna en stark känsla av sammanhang genom att ingå i en gruppverksamhet där de kan känna igen sig i andra individer med liknande erfarenheter, men också se att man inte är ensam. Antonovsky (2005) beskriver gruppens betydelse av att andra personer med samma syn på hur världen ser ut också kan finna lösningar på ett gemensamt problem, som inte bara stärker gruppens KASAM utan också höjer den egna individens KASAM och förmåga till att hantera utmaningar. Alltså kan dessa barn som deltar i gruppverksamheten bli hjälpta av att gruppen samtalar om och utformar strategier för utmaningar som de kan möta i livet och på så sätt få en större hanterbarhet i sin livssituation.

Barn som omsorgsgivare

I intervjuerna som genomfördes i denna studie framkom det att barn som lever med en eller flera problemföräldrar ofta får agera omsorgsgivare i familjekontexten. Detta fenomen beskrivs som *parentifiering* och är mycket vanligt bland den utsatta målgruppen. Denna parentifiering upplevs hämma det egna aktörskapet för de barnen som lever med en eller flera problemföräldrar.

De [barnen] har inte samma villkor som ett barn som har föräldrar som är trygga där man faktiskt kan prata om aktörskap och där föräldrar främjar ett aktörskap. Så att då blir det ju nästan elakt liksom...Det [aktörskapet] är ju raderat från jordens yta för unga som lever under den pressen. – Informant 1

Under intervjuerna upplevs det att informanterna skildrar en stor orättvisa kring barns egna aktörskap, då en jämförelse görs mellan barn till "normala" föräldrar och ungdomarna som befinner sig i en dysfunktionell hemmamiljö. Diskursen kring barn som omsorgsgivare menar ofta att de är lojala till sina problemföräldrar, men detta upplevs inte vara en bild som

informanten delar. Det upplevs som att det inte handlar om en lojalitet mot sina föräldrar utan en påtvingad roll som barnen måste axla och leva med.

Man brukar ju säga att barn brukar vara så lojala mot sina föräldrar men det är ju helt fel ord... alltså det är ju ett tvång...Det finns ju ingen valbarhet i att bli omsorgsgivare – Informant 1

Vidare diskuterar informanten kring barns aktörskap i rollen som omsorgsgivare där det uppfattas som att möjligheten att få fatta egna beslut är en grundläggande premiss för att se dessa barn som egna aktörer i sina liv. Författarna till denna text tolkar det som informanten menar att vissa förutsättningar krävs för att kunna utöva ett eget aktörskap hos målgruppen. En valbarhet att kunna avsäga sig till rollen som omsorgsgivare och därmed utöva ett eget aktörskap upplevs ytterst begränsad hos de unga. Men i takt med att barnen deltar i gruppverksamheten och kunskapen kring problematiken ökar, växer också en bild fram om att det egna aktörskapet tilltar. Informanterna beskriver att valbarheten om att vara omsorgsgivare inte enbart är förenat med det egna aktörskapet utan upplevs också vara kopplat till en fråga om skuld hos den unge, där de ofta anser sig skyldiga till föräldrarnas problematik.

Ja dem kan rent av säga det med ord alltså... ”Det är mitt fel, så är det”. Det var jag förvånad över första gången jag hörde det. Jag trodde inte att dem på riktigt skulle tro det. Men känslan finns där och den är verkligen stark. Ibland får vi nästan banka in, som ett mantra att ”Det är inte ditt fel”. Det står till och med på en liten tavla här, att ”det är aldrig ditt fel att mamma eller pappa mår dåligt”. – Informant 3

Vid frågan kring vad ett ökat aktörskap kan betyda hos de barn som agerar omsorgsgivare och vilken innebörd en större kunskap kring problematiken kan göra för skillnad uppfattas det som att gruppverksamheten kan bidra till ett bättre mående hos de unga. Genom information och kunskap om en förälders svårigheter upplevs det att barnen förstår sin situation genom nya perspektiv och kan agera annorlunda i sin roll som omsorgsgivare.

Det avlastar skuld och skam väldigt mycket...att det var skönt att få veta att det inte är mitt fel och veta lite mer om psykisk ohälsa och att det är andra faktorer som styr det än barnen...Man kan också se det på dem [barnen] att de blir gladare – Informant 4

I intervjutillfällena framkom det både positiva och negativa aspekter kring barns roll som omsorgsgivare. En dubbelhet i att vara omsorgsgivare för de unga personerna uppfattades där barnens aktörskap å ena sidan kan bli tillintetgjort då de inte har något val annat än att ta hand om sin förälder, och utrymmet för ett eget aktörskap blir begränsat. Å andra sidan upplevs barnen bära med sig unika kunskaper in i framtiden genom ett ansvarstagande och personlig mognad ifrån en tidig ålder.

En omsorgsgivare kommer att bli en utmärkt företagsledare för att man har sett till att rodda en familj, eller så har man haft en svårt psykiskt sjuk person och har då tagit hand om syskonen eller har varit känslomässig omsorgsgivare eller tröstat en förälder. Då kommer du ha andra skills... Men du tar alltid med dig en jättegåva om man säger. – Informant 1

Barn som omsorgsgivare som tidigare nämnt är inte alltid en självvald roll. Utifrån intervjuerna uppfattades som nödvändigt för dessa barn att få avlastning och en balans i hur mycket ansvar de behöver ta så att de inte blir en överbelastning i ansvarstagandet. Det menar Antonovsky (2005) kan innebära att KASAM-värdet i att känna meningsfullhet sänks till lägre nivåer. Det kan i sin tur leda till att individen tappar förståelsen och hanterbarheten av en utmaning och där känslan av sammanhang försvinner. Genom att stärka barnets egna aktörskap i gruppverksamheterna kan det ge förutsättningar för att bättre hantera balansen i hur stort ansvar man bör ta som omsorgsgivare. Information kring att vuxnas problem löses av andra vuxna, vilket framkom i intervjuerna, kan också vara ett sätt för barnen att förstå sammanhanget vilket kan bidra till en högre känsla av begriplighet och hanterbarhet i rollen som omsorgsgivare.

Vi sitter inte med trollspöt

De informanter som i deltog i denna studie förklarade deras roll som gruppleddare inom verksamheten som ett stöd, en lyssnande vuxen och en källa till kunskap för de unga. Detta genom att bjuda in till en delaktighet och genom kunskap och information utveckla barnens aktörskap som tillsammans kan bidra till en större autonomi för dessa barn. Utifrån de svar som lämnades vid intervjutillfällena uppfattades det som att de vuxna professionellas roll är att ge förutsättningar för delaktighet och att utveckla ett eget aktörskap för de unga. De påpekar att gruppverksamheterna fyller en viktig funktion i ett utsatt barns liv. En informant beskrev, i samband med en övergång från en tidigare tjänst till gruppleddarrollen i verksamheten, vikten av arbetet som bedrivs med den utsatta målgruppen barn:

Som när jag skulle byta jobb, hit, så var en del som tyckte att det var tråkigt men när jag förklarade vad jag skulle arbeta med så var det rakt av – ”där hade jag behövt gå för 10, 20, 30 år sedan och höra att jag inte var problemet eller orsaken och att vuxnas problem löses av vuxna”.
– Informant 2

Det långsiktiga målet för verksamheterna är att barnen skall kunna hantera sin livssituation utanför gruppverksamheten. För att detta ska vara möjligt beskriver informanterna att det krävs ett flertal samverkande komponenter för att individerna ska nå det målet. Uppfattningen var att informanterna beskriver sina professionella roller som ”verktyg” för barnen vilket möjliggör att barnen kan ta till sig kunskap, strategier och utveckla ett eget aktörskap. En aspekt som uppfattades vara viktig för att underlätta att barnet kan hantera sin vardag är också vetskapen om att föräldern får hjälp med sin problematik. En mångfacetterad bild uppfattades kring informanternas roll som trygga vuxna samt betydelsen av hur gruppverksamhetens arbete kan bidra till ett eget aktörskap för de unga.

Många beskriver det som viktigt [att gå i grupp] och då får man tänka att de kommer för att de tror sig få något med sig härifrån... Ja, i en palett av fler saker och inte som en enda sak, vi sitter ju inte med trollspöt... – Informant 2

Relevansen i att vara delaktig i en gruppverksamhet, samt känslan av att vara inkluderat i ett sammanhang med andra i liknande livssituationer uppfattades vara viktigt för barnen utifrån informanternas beskrivning. Att kunna skapa förutsättningar till ny kunskap och att minska barnens känsla av att vara den enda som har en problemförälder uppfattades vara av vikt. Detta för att barnen på sikt ska kunna hantera och klara av de utmaningar som kan påverka dem i det vardagliga livet.

Jag tror väl att den allra största grejen är igenkänning. Och det bygger ju hela idén med gruppverksamhet på...att spegla sig i andra och att normalisera och inse att man inte var ensam. – Informant 1

En grundläggande målbild för verksamheterna som deltog i denna studie var att stärka individerna och dess egna resurser för att ge möjlighet till att hantera det vardagliga livets utmaningar. Genom barnens delaktighet i gruppverksamheterna uppfattades det som att de

unga succesivt utvecklade ett eget aktörskap som kunde bidra till att de inte ansåg sig behöva gå vidare i gruppverksamheten, utan kunde hantera sina liv genom nya strategier.

Man kan se på barn som kommer till verksamheten och när dem lämnar att det är en helt annan situation och det säger ju också barnen att ”Ja nu är det bra och nu kan jag göra annat”. Och det är ju det bästa kvittot vi kan få faktiskt när de slutar på något sätt av den anledningen. – Informant 4

Informanternas roll i gruppverksamheten beskrevs sammanfattningsvis genom att de inte sitter på alla svar om de ungas livssituation. De menar i stället att rollen som gruppleddare i första hand är att tillsammans med de unga få dem att förstå deras egna situation och där de tillsammans kan hitta strategier för hur barnen ska hantera vardagens utmaningar. Sett ur KASAM-begreppets tre delar, begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet (Antonovsky, 2005) kan det innebära att de unga får hjälp av gruppleddarna och de andra medlemmarna att först begripliggöra situationen de befinner sig i för att hitta strategier. Detta för att kunna hantera de olika utmaningar de ställs inför och på så vis få förutsättningarna till känna en större meningsfullhet i den livssituation som utgör de ungas vardag.

Koppling till tidigare forskning

Som tidigare nämnt i detta examensarbete lever barn till föräldrar med psykisk sjukdom och/eller missbruksproblematik, i skuggan av föräldrarnas sjukdom. I tidigare forskning så beskrivs barnen som de ”osynliga barnen” (Gladstone, 2011; Skerfving, 2015; Trondsen, 2012) vilket även framkom i de intervjuer som genomfördes där barnen tenderar att ses som ett bihang till föräldern med problematik. Informanterna talade om att barnen som deltog i gruppverksamheterna ofta mår psykiskt dåligt där tecken på det dåliga måendet ofta ses i ett skolsammanhang. Vidare beskrev informanterna att föräldrarnas problematik ofta ”smittar av sig” på barnen vilket är vanligt förekommande som Van Doesum med kollegor (2016) beskriver. Det upplevdes att barnen inte bjuds in till att delta i beslutsprocesser som rör deras egna liv och glöms av vuxenvärlden. Barnkonventionen (Unicef, 2009) pekar på att barn bör göras delaktiga i sådana beslutsprocesser utifrån ålder och mognad vilket även stärks av det Grove med kollegor (2016) beskriver där det finns vinster med att inkludera barnen i dessa processer. På samma sätt talade de informanter som intervjuades angående barns delaktighet där det uppfattades att de såg ett behov av att i högre grad göra barnen delaktiga i beslut, men även att de görs mer delaktiga i det sammanhang där de kan bli hjälpta. Likväl uppfattades det som att informanterna ansåg att professionella socialarbetare generellt behöver fokusera mer

på barn för att de inte ska förbli osynliga i myndighetssammanhang. Det upplevdes att informanterna ansåg att den professionella vuxenvärlden bör tänka mer likt gruppverksamheterna där man anser att barnen är egna resursstarka individer, vilket även Järkestig med kollegor (2015) beskriver då de talar om barn som ”beings” som har rätt till inflytande i sin egna livssituation.

En annan aspekt av att delaktiggöra barn är att de får en förståelse om den problematik som föräldrarna lider av vilket både informanterna och tidigare forskning belyser vikten av. Grove med kollegors (2016) studie betonade starkt att barn vill ha information och kunskap kring sin förälders psykiska ohälsa. Informanterna i gruppverksamheterna tolkades vara av samma uppfattning gällande innebörden och nyttan av att barn får relevant information och kunskap för att begripliggöra och kunna hantera sin situation bättre. Den tidigare forskningen beskriver Beardslees familjeintervention som en förebyggande metod för att skapa en dialog och en ökad förståelse mellan barn och föräldrar kring varandras situation (Cederström & Pihkala, 2015; Pihkala, Dimova-Bränström & Sandlund, 2017). I denna studie framkom det att verksamheterna arbetade på ett likvärdigt vis där informanterna belyste vikten av att involvera föräldrarna vid inledande inskrivningssamtal där barn och föräldrar oftast deltog tillsammans. Informanterna beskrev att inskrivningssamtalet ibland kunde vara första gången där en dialog kring den psykiska ohälsan och/eller missbruket lyftes upp. Gruppverksamheten upplevdes vara en passande arena för dessa barn att ta del av kunskap ifrån professionella men även ta del av andra barns livserfarenheter. Skerfving (2015) skriver om stödgruppers betydelse vilket upplevs överrensstämma med det informanterna beskrev. Känslan av att vara ensam med föräldraproblematiken är vanlig hos dessa barn där gruppverksamheten upplevdes bidra till förståelsen av att ”man är inte ensam”. Känslan av att inte vara ensam kan i förlängningen avlasta skuld och skam vilket är något som forskare som bland annat Gladstone (2011) nämner. Barn ser sig ofta vara orsaken till föräldrarnas problematik vilket även bekräftades av informanterna vid intervjuerna. Genom att barn får en större kunskap om missbruk och psykisk ohälsa upplevs det hjälpa till med att avlasta skamkänslor som barn ofta känner inför sina föräldrar då föräldrarna kan ses som avvikande och ”konstiga” utifrån samhällsnormen som Murphy med kollegor (2015) beskriver är vanligt förekommande.

Skerfving (2015) nämner i sin forskning att barn är utsatta då de i sitt anhöringskap blir drabbade av sin förälders ohälsa och de konsekvenser som medföljer, men att det i anhöringskapet även medföljer ett aktörskap. Utifrån intervjuerna upplevs barnens aktörskap vara kraftigt decimerat i jämförelse med barn som växer upp under trygga förhållanden med

fungerande föräldrar. Gruppverksamhetens betydelse för barnen beskrivs av informanterna och kan uppfattas som en vändpunkt i många ungas liv. Det uppfattas att de unga får verktyg till att i större utsträckning utöva ett eget aktörskap och på så vis hantera vardagen genom nya strategier. En informant beskrev ett fall där en av deltagarna gjort stora framsteg under sin tid i gruppverksamheten, och utövade ett positivt aktörskap utanför gruppen. Detta uppmärksammades även av andra professionella i deltagarens nätverk som tidigare sett ett destruktivt beteende. Ett liknande fall beskrivs även i Skerfvings (2015) forskning där exempel ges på en flicka som deltagit i en stödgruppsverksamhet. Genom ny kunskap beskrivs det att hon utvecklat strategier som i sin tur ledde till att ett ultimatum ställdes på sin missbrukande far att upphöra med missbruket och som sedan fick positiva konsekvenser. Upplevelsen blir därmed att gruppverksamheten kan bli en vändpunkt för unga som kan bidra till att utveckla sitt egna aktörskap och hitta strategier att hantera svåra situationer bättre vilket även är något som Karlssons (2012) forskning pekar på.

Att barn agerar som omsorgsgivare för sin problemförälder är ett fenomen som framkommit både i tidigare forskning men även upplevts under intervjusammenhang. Företeelsen kan ses både som positiv och negativ utifrån vilka konsekvenser det bär med sig för de unga. Smyth med kollegor (2011) beskriver vissa positiva aspekter med omsorgsgivandet och belyser att en personlig mognad och en större närhet till sin förälder kan bli en effekt. Informanterna beskrev i paritet med forskningen positiva aspekter där de talade om unika ”skills” som barnen kan få utifrån att de tar hand om sin problemförälder och ibland hemmet i stort. I den tidigare forskningen beskrivs också negativa konsekvenser kring omsorgsgivandet (Näsman o.a. 2015; Gladstone o.a. 2011) där man menar att det naturliga för ett barn under uppväxten är att vara fri från ett omsorgsgivande i hemmet. Ett för stort ansvarstagande som en omsorgsroll kan innebära är en riskfaktor vilket kan göra att barnet istället tar ett för stort vuxenansvar. Detta belyser även informanterna då det upplevs att barnen inte har möjlighet att avsäga sig rollen som omsorgsgivare och heller inte har verktyg till att säga nej. Hauglands (2006) forskning beskrev att barn ofta kan känna skuld känslor då de sätter sina egna behov före sin förälders. Vid intervjuerna berördes ämnet men informanterna kunde inte bekräfta att barn gett uttryck för sådana känslor. En intressant iakttagelse gällande omsorgsgivandet där den insamlade empirin skiljer sig från tidigare forskning var gällande barns lojalitet. Forskare som Skerfving (2015) samt O’Connor med kollegor (2014) talar om att barn är lojala mot sina föräldrar men, utifrån informanternas perspektiv är det inte en

lojalitetsfråga. Omsorgsrollen uppfattas istället påtvingad där barn inte har något annat val än att rå om sin problemförälder med allt det ansvar som det innebär.

Diskussion

I detta avsnitt kommer studiens resultat att sammanfattas och diskuteras i förhållande till studiens syfte och frågeställningar. En metoddiskussion samt studiens implikationer för socialt arbete kommer även att diskuteras. Slutligen i avsnittet kommer det ges förslag på vidare forskning inom området.

Resultatdiskussion

Studiens syfte var att undersöka professionella socialarbetares tankar och erfarenheter kring begreppen delaktighet och aktörskap inom gruppverksamheter, vars målgrupp är barn till föräldrar som lider av psykisk ohälsa och/eller missbruk samt hur de professionella möjliggör ett eget aktörskap och delaktighet för barnen.

Resultatet visar att informanterna anser att delaktighet är en grundförutsättning för att barnen ska delta i stödgruppsverksamheterna och på så vis genom verksamheten utveckla ett eget aktörskap. Resultatet visar också att delaktighet och aktörskap är nära sammankopplade som begrepp men där aktörskapet fungerar som en förlängning av delaktighetsbegreppet. Barnen måste med andra ord vara delaktiga i en kontext för att kunna agera. De professionella ansåg att gruppen och de själva var verktygen för att barn skulle känna en känsla av delaktighet. Genom att de professionella och deltagarna delade med sig av information och kunskap kunde det rendera i att barnen utvecklas och utövar ett mer aktivt aktörskap både i och utanför gruppen. Resultatet pekar också på att det egna aktörskapet hjälper barnen att hantera utmaningar de ställs inför i vardagen och att ett eget aktörskap ger kraft till att skapa ett eget utrymme i att påverka beslut som rör den egna personen. Det kan ge sig uttryck igenom att exempelvis hitta sin egen styrka och säga nej när vuxna tar beslut som rör barnet utan dess medverkan. En annan uppfattning av begreppen är att informanterna tycker att barn generellt har för lite delaktighet och möjlighet till påverkan i olika beslut som rör dem själva i form av till exempel myndighetsbeslut som rör barn. De menar att barn generellt behöver inkluderas mer och göras mer delaktiga, vilket professionella i sin yrkesutövning behöver utveckla.

Utifrån frågeställningen *Hur förstår professionella begreppen delaktighet och aktörskap?* Dras följande slutsatser:

- En inre känsla av att vilja delta och yttre förutsättningar för att kunna vara delaktig är avgörande.
- Delaktighet är grunden i stödgruppverksamheternas arbete.
- Ett eget aktörskap handlar om att kunna påverka och agera i frågor som rör den egna personen.

Utifrån frågeställningen *Vilken betydelse anser professionella att ett eget aktörskap och delaktighet har för att stärka de ungas utveckling?* Dras följande slutsatser:

- En känsla av delaktighet och ett eget aktörskap är viktigt för barn i deras utsatta livssituation.
- Delaktighet är en grundförutsättning för att kunna utveckla och utöva ett eget aktörskap.
- Det egna aktörskapet och en delaktighetskänsla kan bidra till att barnen känner en större känsla av meningsfullhet i sin livssituation.
- Delaktighet i en gruppverksamhet och ett eget aktörskap bidrar till utvecklingen av barnens egna coping-strategier.

Utifrån frågeställningen *Vilka erfarenheter har de professionella i arbetet med att främja barns delaktighet och egna aktörskap inom samt utanför gruppverksamheten?* Dras följande slutsatser:

- Delaktighet i en gruppverksamhet kan hjälpa till med att avlasta skuld och skamkänslor för barnen.
- Ett deltagande i stödgruppsverksamheter utvecklar barnens resiliens till att hantera utmaningar de kan ställas inför i sammanhang utanför gruppverksamheten.
- Det bidrar till bättre kommunikation inom familjen och en ökad förståelse mellan föräldrar och barn.

Av de resultat som framkommit i studien så ser de professionella begreppen delaktighet och aktörskap som viktiga för barns utveckling och något som på sikt kan främja till en god hälsa och minska risken för framtida problematik. Barnkonventionen (Unicef, 2009) och svensk lagstiftning benämner att barn ska vara delaktiga och fritt få uttrycka sig i frågor som rör den egna personen, men i den omfattning som ålder och mognad tillåter. Vi som författare till denna studie har diskuterat frågor som gäller just detta och ställt oss frågan om vad som har företräde. Är det barnens vilja och inflytande eller de professionellas kunskaper som ska råda och var går

gränsen kring vad som anses vara bäst för ett barn och vad ett barn själv önskar? Om barn fritt får bestämma i allt som rör deras egna liv kan det finnas möjlighet att det blir destruktivt, och likaså om en professionell inte involverar barnen och dess viljor kan beslut som rör barnen ses som orättvisa och obegripliga. Utifrån det som framkommit ur denna studie tror vi som författare att det är viktigt att ha en förståelse kring begreppens innebörd för barn och att det kan vara meningsfullt för dem att vara delaktig i frågor som rör de själva. Som professionell bör man då ha ett reflexivt och lyssnande förhållningssätt i arbetet med barn och unga för att väga in barns åsikter och viljor i förhållande till sin professionella kompetens för att fatta beslut som är så rättvisa och riktiga som möjligt.

Något som uppmärksammats i denna studie är barns roll som omsorgsgivare och de fördelar och nackdelar som rollen kan innebära för barnen. Finns en balans i belastningen kan barnen få med sig unika erfarenheter som kan vara användbara senare i livet. Om det ställs för höga krav och barn inte kan axla den belastning som ansvaret medför kan det dock få negativa konsekvenser genom att de själva utvecklar en egen ohälsa som är en risk för målgruppen, barn som omsorgsgivare. Där anser vi som författare till studien att barn som omsorgsgivare och anhöriga till problemföräldrar bör uppmärksammas på samma sätt som föräldern med problematiken för att inte glömmas bort. Om man uppmärksammar barn som lever med en problemförälder kan det bidra till att en allt för tung belastning för barnen minimeras och riskerna att utveckla en egen problematik reduceras. En väg för att nå det målet kan vara en utökad samverkan mellan de olika människobehandlande instanserna som finns i samhället såsom skola, sjukvård, psykiatri och socialtjänst för att synliggöra gruppen barn som omsorgsgivare.

Metoddiskussion

Informanterna som deltog i studien var fyra kvinnor med relevant yrkesbakgrund och utbildning i rollen som gruppleddare till stödgruppsverksamheterna som studien utgår från. Den inriktning vi som författare valde, var att studera hur begreppen delaktighet och aktörskap kan förstås av professionella och hur det kan påverka barn och unga som lever i en familjekontext med en eller flera problemföräldrar. Det resultat som vi fick fram i studien beskriver bilden av att informanterna anser att begreppen delaktighet och aktörskap har betydelse och påverkar barns uppväxtvillkor i en positiv riktning om barn bjuds in till att vara delaktiga och ges möjlighet till ett agerande i beslut som gäller dem själva. Studieresultatet kan inte beskriva en generell bild av begreppens betydelse, då underlaget för empiriinsamlingen var begränsad i sin

omfattning samt tiden för insamling av empiri var knapp för att utvinna ett större analysmaterial. En större variationsbredd av faktorer såsom informanternas kön, utbildning, etnicitet, ideologi eller verksamhetsmetoder skulle kunna vara variabler som påverkat resultatet. Faktum kvarstår dock att verksamheterna enbart hade kvinnliga anställda med likartade bakgrunder. Den variationsbredd som fanns och som beaktades i studien var antal år i yrket samt om de var anställda kommunalt eller genom svenska kyrkan, där de två olika ideologiska utgångspunkterna kan ha inverkan på uppfattningen av begreppens betydelse. Andra delar som skulle kunnat haft betydelse för resultatet är om barn själva hade stått föremål för intervjuer, då begreppen delaktighet och aktörskapets betydelse för barn och unga hade beskrivits från målgruppen direkt. Meningen med studien var dock inte att undersöka barnens uppfattning utan att få en större förståelse kring begreppens betydelse genom professionellas tankar och erfarenheter. Vi som författare valde en kvalitativ insamling av det empiriska materialet i denna studie. Hade valet istället fallit på en kvantitativ metod skulle det kunna medfört ett annat resultat av studien. En kvantitativ metod hade kunnat nå ut till ett större antal deltagande informanter och därmed kunnat bidra till en större variationsbredd. Men då målet var att förstå en djupare innebörd av begreppen delaktighet och aktörskap hos professionella ansåg vi att en kvantitativ metod hade gett en ytligare bild av informanternas förståelse av begreppen, och en kvalitativ metod ansågs mer lämplig. Analysmetoden som användes i studien var meningskoncentrering (Kvale & Brinkmann, 2014). Meningskoncentrering valdes för att kunna få en överskådlig bild av intervjumaterialet genom att tematisera det som sagts i intervjuerna som sedan kan bli föremål för tolkning. Det skulle kunnat kombinerats med andra analysstrategier för att göra analysen ad-hoc (Larsson, 2005) om vi ansett att det hade varit ändamålsenligt för denna studie. Vår uppfattning var ändå att den valda analysmetoden var passande för att begripliggöra för läsaren vad informanterna säger i kortare sammanfattningar, och presentera vår förståelse av vad informanterna beskrivit.

För att sammanfatta metoddiskussionen så skulle de metodval som vi författare har gjort kunna vara föremål för diskussion och ifrågasättande. Andra metodval skulle kunna spegla en annan bild av de resultat som framkommit i texten, vilket vi som författare ställer oss ödmjuka inför. Metodvalen är dock gjorda genom en noga överläggning och diskussion mellan oss som författare. Vi anser emellertid att läsarna är hjälpta av att läsa texten genom sammanfattningar och kategoriseringar av den analyserade texten där vi som författare också haft möjlighet att tolka in innebörden av frågorna som en helhet.

Konklusion och implikationer för socialt arbete och socialpedagogik

För socialt- och socialpedagogiskt arbete kan denna studie bidra med en förståelse kring vikten av att barn och unga är delaktiga i de frågor som rör den egna personen. Utifrån ett salutogent synsätt bör barn inte ses som offer utan som resursstarka individer där rätt stöd och hjälp ifrån en gruppverksamhet kan göra barns livssituation mer begriplig, hanterbar och meningsfull. Barn bör även ha utrymme till att utöva ett eget aktörskap för att deras tillvaro ska bli meningsfull, vilket kan ske om vuxenvärlden bjuder in och gör barn delaktiga till att få dela sina åsikter om vad som kan vara bäst för dem själva. Vuxna kan också genom att involvera och delaktiggöra barn förklara saker som kan verka obegripliga för dem, vilket kan vara ett steg i att bättre hitta egna strategier till att hantera eventuella utmaningar som barnen står inför. En annan aspekt som denna studie kan bidra till är att vi blir fler som diskuterar gruppen barn som omsorgsgivare vilket kan verka för att synliggöra målgruppen och förhindra att barnen glöms bort bakom föräldraproblematiken. Att uppmärksamma gruppen barn som omsorgsgivare kan vara en socialpedagogisk utmaning i det praktiska arbetet, men något som kan vara förtjänstfullt att beakta.

Förslag på vidare forskning

Ett förslag på vidare forskning inom studiens område är att göra en likvärdig studie i större omfattning med fler antal deltagare och med en större spridning bland olika människobehandlande professioner för att se om resultatet hade kunnat bli annorlunda. En större variation på informantunderlaget skulle också kunna bidra till en mer generell bild av forskningsresultatet. I denna studie undersöktes professionella gruppledare och deras tankar och erfarenheter kring begreppen delaktighet och aktörskap. Således blir bilden ensidig då endast professionella som arbetar med barn ges utrymme att uttala sig. Genom att genomföra en studie där barn som lever med problemföräldrar själva kan ge sin syn på begreppens betydelse kan man förstå begreppen ur ett barnperspektiv, vilket kan ge en större tyngd i förståelsen av begreppen betydelse om resultaten vägs samman.

Litteraturförteckning

- Andersson, G. (2015). Barn som anhöriga - i skuggan av föräldrar med problem. i U. Järkestig Berggren, L. Magnusson, & E. Hanson, *Att se barn som anhöriga - Om relationer, interventioner och omsorgsansvar* (ss. 45-60). Kalmar: Nationellt kompetenscentrum anhöriga.
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium* (2. uppl.). Stockholm: Natur & Kultur.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. (4. ed.) Oxford: Oxford University Press.
- Cederström, A., & Pihkala, H. (2015). Beardslees familjeintervention - en hälsofrämjande intervention för barn i riskmiljöer. i U. Järkestig Berggren, L. Magnusson, & E. Hanson, *Att se barn som anhöriga -Om relationer, interventioner och omsorgsansvar* (ss. 269-286). Kalmar: Nationellt kompetenscentrum anhöriga.
- Denscombe, M. (2010). *The good research guide [Elektronisk resurs] : for small-scale social research projects*. (4th ed.). Maidenhead.
- Gladstone, B. M., Boydell, K. M., Seeman, M. V., & McKeever, P. D. (den 7 April 2011). Children's experiences of parental mental illness: a literature review. *Early Intervention in Psychiatry*, ss. 271-289.
- Grove, C., Reupert, A., & Mayberry, D. (den 18 Juni 2016). The Perspectives of Young People of Parents with a Mental Illness Regarding Preferred Interventions and Supports. *Journal of Child & Family Studies*, ss. 3056–3065.
- Harvey, S. B., Henderson, M., & Lelliott, P. (2009). Mental health and employment: much work still to be done. *The British Journal of Psychiatry*, 194, 201-203. doi:10.1192/bjp.bp.108.055111
- Haugland, B. S. (2006). Barn som omsorgsgivere: Adaptiv versus destruktiv parentifiering. *TIDSSKRIFT-NORSK PSYKOLOGFORENING*, ss. 211-220.
- Hwang, P., & Nilsson, B. (2011). *Utvecklingspsykologi*. (3., rev. utg.) Stockholm: Natur & Kultur.

- Järkestig Berggren, U., Magnusson, L., & Hanson, E. (2015). Inledning. i N. k. Anhöriga, *Att se barn som anhöriga; - Om relationer, interventioner och omsorgsansvar* (ss. 17-22). Kalmar: Nationellt kompetenscentrum anhöriga.
- Johansson, T., & Lalander, P. (2013). *Vardagslivets socialpsykologi*. Stockholm: Liber.
- Karlsson, Y. (2012). Barns aktörskap och identitetsarbete i en särskild undervisningsgrupp. *Utbildning & Demokrati*, 21, ss. 35-52.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun. (3. uppl.)* Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, S. (2005). Kvalitativ metod -en introduktion. i S. Larsson, J. Lilja, & K. Mannheimer, (red.), *Forskningsmetoder i socialt arbete* (ss. 91-128). Lund: Studentlitteratur.
- Molin, M. (2004). *Att vara i särklass -om delaktighet och utanförskap i gymnasiesärskolan*. Linköping: Linköpings universitet.
- Molin, M. (2018). Framväxten av ett socialpedagogiskt delaktighetsbegrepp . i M. Molin, & A. Bolin, *Socialpedagogisk handling - i teori och praktik*. Trollhättan: Högskolan västs rapportserie.
- Murphy, G., Peters, K., Wilkes, L., & Jackson, D. (24 July 2015). Adult children of parents with mental illness: navigating stigma. *Child & Family Social Work*, ss. 330-338.
- Nationalencyklopedin. (u.å). *Aktör*. Hämtat från <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/aktör> (hämtad 2019-04-24)
- Näsman, E., Alexandersson, K., Fernqvist, S., & Kihlgård, J. (2015). Att se barn som anhöriga. i U. Järkestig Berggren, L. Magnusson, & E. Hanson, *Att se barn som anhöriga -Om relationer, interventioner och omsorgsansvar* (ss. 23-42). Kalmar: Nationellt kompetenscentrum anhöriga.
- O'Connor, L., Forrester, D., Holland, S., & Williams, A. (den 23 Januari 2014). Perspectives on children's experiences in families with parental substance misuse and child protection interventions. *Children and Youth Services Review*, ss. 66-74.
- Skerfving, A. (2012). *Hur vet vi att det hjälper. -om effektutvärdering av barn och ungdomsgrupper*. Uppsala: Regionförbundet, Uppsala län.

- Skerfving, A. (2015). *Barn till föräldrar med psykisk ohälsa: Barndom och uppväxtvillkor*. Stockholm: Stockholm Universitet.
- Smyth, C., Cass, B., & Hill, T. (April 2011). Children and young people as active agents in care-giving: Agency and constraint. *Children and Youth Services Review*, ss. 509-514.
- Socialstyrelsen. (2013). *Barn som anhöriga: Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter, eller avlider*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (den 04 Juli 2016). *Nationellt kompetenscentrum för anhöriga*. Hämtat från <http://www.anhoriga.se/Global/BSA/Dokument/Fakta%20om%20barn%20som%20anh%C3%B6riga/infoblad%20barn%20som%20anh%C3%B6riga.pdf>
- Socialstyrelsen. (2018). *Grundbok barns behov i centrum BBIC*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Trondsen, M. V. (2012). Living With a Mentally Ill Parent: Exploring Adolescents' Experiences and Perspectives. *Qualitative Health Research*, ss. 174-188.
- Unicef, S. (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige.
- Van Doesum, K. T., Riebschleger, J., Carroll, J., Grové, C., Lauritzen, C., Mordoch, E., & Skerfving, A. (den 30 Mars 2016). Successful recruitment strategies for prevention programs targeting children of parents with mental health challenges: An international study. *CHILD & YOUTH SERVICES*, 37, ss. 156-174.
- Vetenskapsrådet. (2017). *God forsknings sed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Bilaga 1 - Informationsbrev

Hej!

Vi är två studenter ifrån Socialpedagogiska programmet på Högskolan Väst och är i full gång med att skriva vårt examensarbete, en så kallad uppsats.

Syftet med examensarbetet är att undersöka professionella socialarbetares syn på begreppen *aktörskap* och *delaktighet* inom gruppverksamheter som är riktade mot barn och ungdomar vars föräldrar lider av missbruk och/eller psykisk ohälsa. Vi vill undersöka hur professionella möjliggör ett eget aktörskap och delaktighet för barnen/ungdomarna.

Vi har för avsikt att genomföra intervjuer med professionella socialarbetare och vill därför intervjua Dig som har kunskap, erfarenhet och utbildning kring det aktuella ämnet. Intervjun beräknas att ta cirka 60 minuter och kommer handla om hur Du tänker kring begreppen delaktighet och aktörskap. Intervjun kommer att spelas in och sedan skrivas ut ordagrant.

Vid intervjun utgår vi ifrån Vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Detta betyder att deltagandet i intervjun är frivilligt och om du väljer att delta i studien har du även rätt att när som helst avbryta intervjun och deltagandet om du så skulle vilja utan att ange orsak. Materialet kommer att behandlas konfidentiellt. Det innebär att den utskrivna intervjun bara kommer att läsas av oss och vår handledare och i vårt examensarbete kommer det inte att framgå varken namn, arbetsplats eller kommun. Materialet kommer enbart användas i vår uppsats och inte i något annat sammanhang.

Informationen som du lämnar kommer även att behandlas konfidentiellt och det är enbart vi studenter samt handledare som kommer hantera informationen ni lämnar. Informationen kommer enbart användas för denna examensuppgift och inte i något annat sammanhang.

Om du har några frågor eller funderingar är du välkommen att kontakta oss eller vår handledare för mer information.

Med vänliga hälsningar

Viktor Olofsson viktor.olofsson@student.hv.se

Mathias Thelén mathias.thelen@student.hv.se

Handledare: Elisabet Björquist elisabet.bjorquist@hv.se

Bilaga 2

Samtycke till deltagande vid intervju till förmån för uppsats.

Nedan ger du ditt samtycke till att delta i en intervju som berör professionella socialarbetares syn på begreppen *aktörskap* och *delaktighet* inom gruppverksamheter som är riktade mot barn och ungdomar vars föräldrar lider av missbruk och/eller psykisk ohälsa. Läs igenom noggrant och ge ditt medgivande genom att skriva under med din namnteckning längst ner.

- Jag har tagit del av information kring studien och är medveten om hur intervjun kommer att gå till.
- Jag deltar i denna studie helt frivilligt och har blivit informerad om varför jag har blivit tillfrågad och vad syftet med deltagandet är.
- Jag är medveten om att jag när som helst under studiens gång kan avbryta mitt deltagande utan att ange orsak.
- Jag är medveten om att inga andra kommer ta del av det insamlade materialet bortsett från de angivna studenterna samt handledare som tidigare presenterats.

Datum:.....

Underskrift:.....

Namnförtydligande:.....

Bilaga 3 - Intervjuguide

- Personliga frågor:
 - Hur gammal är du?
 - Vad har du för utbildning?
 - Hur länge har du jobbat inom socialt arbete?
 - Hur många år har du jobbat inom verksamheten?
 - Har ni någon specifik utbildning/fortbildning kring arbetet med målgruppen? (BBIC, IBIC, Beardslee, Familjeintervention osv.)

- Vad har ni för typ av gruppträffar?
- Hur ser era gruppträffar ut?
 - Vad är målgruppen?
 - Vilka åldrar vänder ni er mot?
 - Uppdelning åldersmässigt?
 - Hur hittar deltagare till verksamheten? Hur får ni tag på dem?
 - Hur ser en typisk gruppträff ut?
 - Beskriv en typisk gruppträff.
 - Berätta om en situation.
 - Har ni något program/tema ni följer?

- Begreppet delaktighet
 - Vad betyder begreppet delaktighet för dig?
 - Hur förstår du begreppet delaktighet?

- Vilken betydelse tror du delaktighet har i er verksamhet
 - Utifrån den egna individen (deltagarna)
 - Men även som grupp och ur verksamhetssynpunkt

- Arbetar ni aktivt med begreppet delaktighet i er verksamhet och hur ser det i så fall ut?
 - Om inte- hur tror du att det skulle se ut om man gjorde det?
 - Kan du ge något exempel på hur ni arbetar med det?

- Begreppet eget aktörskap
 - Hur förstår du begreppet (eget) aktörskap
 - Vad betyder begreppet för dig?
 - Vad tror ett eget aktörskap betyder för deltagarna? De unga?
 - Inom gruppträffarna
 - Utanför gruppträffarna (Vad bär dem med sig?)
 - Positiva erfarenheter? Exempel?
 - Negativa erfarenheter? Exempel?

- Arbetar ni aktivt utifrån en tanke om det egna aktörskapets betydelse för de unga och hur ser det i så fall ut?

- Om inte- hur tror du att det skulle se ut om man gjorde det? Beskriv situationer/tillfällen.
- Hur delaktiga är de unga i upplägget av gruppträffarna, på vilket sätt kan de påverka?
 - Har ni exempel på situationer där barnen kan vara med och påverka?
- Vad tror ni gruppträffarna betyder för de unga? Vad är er erfarenhet? Har du några exempel?